

INVENTARISATIE BESTUURLIJKE WEERBAARHEID IN CARIBISCH NEDERLAND

Bonaire

Sint Eustatius

Saba

JUNI 2023
SRA/2023/421

SRA-Caribbean & Partners

Nelly Schotborgh – van de Ven
Simone van der Zee

INVENTARISATIE BESTUURLIJKE WEERBAARHEID IN CARIBISCH NEDERLAND

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van
het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
1.1. Aanleiding.....	1
1.2. Achtergrond.....	2
1.3. Literatuurverkenning	2
2. Methodische verantwoording.....	5
2.1. Doelstelling.....	5
2.2. Onderzoeksvragen	5
2.3. Onderzoeksofzet, methode en afbakening	6
3. Contextbeschrijving Caribisch Nederland	9
4. Analyse bestuurlijke weerbaarheid	11
4.1. Aard en omvang.....	11
4.2. Bestaande maatregelen	16
5. Behoeft inventarisatie	19
5.1. Behoeften.....	19
5.2. Aansluiting bij de projecten van het programma Weerbaar Bestuur.....	20
5.3. Organisatie bovenlokale ondersteuning	21
5.4. Relevantie en uitvoerbaarheid van de projecten	23
6. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	31
Tot slot	34
Bibliografie	37
Bijlage Lijst met respondenten	40

Afkortingen

BES	Bonaire, Sint Eustatius en Saba
BIA	Bonaire International Airport
Bibob	Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur
BOBB	Integriteitsprogramma Betrouwbaar Openbaar Bestuur Bonaire
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
IND	Immigratie- en Naturalisatiedienst
J&V	Ministerie van Justitie en Veiligheid
JICN	Justitiële Inrichting Caribisch Nederland
KMar	Koninklijke Marechaussee
KPCN	Korps Politie Caribisch Nederland
KvK	Kamer van Koophandel
LIEC	Landelijk Informatie- en Expertise Centrum
OLB	Openbaar Lichaam Bonaire
OLE	Openbaar Lichaam Sint Eustatius
OLS	Openbaar Lichaam Saba
OM	Openbaar Ministerie
OT	Ondersteuningsteam Weerbaar Bestuur
RCN	Rijksdienst Caribisch Nederland
RIEC	Regionale Informatie en Expertise Centra
RR	Rijksrecherche
SZW	Sociale Zaken en Werkgelegenheid
VHB	Veiligheidsbeeld BES-eilanden
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
VOG	Verklaring omtrent gedrag
VV	Verblijfsvergunning
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

1. Inleiding

Iedereen die werkt voor de overheid moet zijn of haar functie zonder bedreiging, intimidatie of andere ondermijnende invloeden kunnen doen, zo stelt het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) in de *infographic bestuurlijke weerbaarheid in beeld*¹. BZK constateert dat de samenleving verhardt en dat dit leidt tot een zichtbare toename van incidenten tegen politieke ambtsdragers en ambtenaren. De democratische rechtstaat wordt hierdoor aangetast.

Om politieke ambtsdragers, ambtenaren en de democratisch rechtstaat te beschermen zijn in Europees Nederland diverse trajecten gestart, waaronder het programma Weerbaar Bestuur². In samenwerking met het Netwerk Weerbaar Bestuur heeft BZK zes projecten ontwikkeld om de weerbaarheid van het bestuur te vergroten. Onderdelen van deze projecten wil BZK ook aanbieden aan Caribisch Nederland als daar behoefte aan is. In dit rapport wordt verslag gedaan van het onderzoek dat in opdracht van BZK is uitgevoerd om antwoord te kunnen geven op de vraag of deze projecten voorzien in behoeften die leven in Caribisch Nederland en of de projecten uitvoerbaar zijn.

In dit hoofdstuk wordt eerst de achtergrond van het onderzoek geschetst waarna een korte literatuurverkenning volgt. In hoofdstuk 2 wordt een methodische verantwoording gegeven. Hoofdstuk 3 bevat een korte beschrijving van de Caribisch Nederlandse context. In de hoofdstukken 4 en 5 worden de resultaten van het onderzoek besproken. Het rapport wordt in hoofdstuk 6 afgesloten met een samenvatting van de belangrijkste conclusies en er worden enkele aanbevelingen gedaan.

1

1.1. Aanleiding

In diverse studies is de afgelopen jaren aangetoond dat politieke ambtsdragers en ambtenaren in Europees Nederland steeds vaker worden bedreigd en geïntimideerd.³ Of hiervan ook sprake is in Caribisch Nederland was nog niet systematisch onderzocht. Dit was voor het ministerie BZK aanleiding om eind 2022 opdracht te geven om te inventariseren hoe het is gesteld met de bestuurlijke weerbaarheid in Caribisch Nederland en of er behoefte bestaat om aan te sluiten bij het Programma Weerbaar Bestuur van het BZK.

Met bestuurlijke weerbaarheid wordt bedoeld op de mate waarin bestuurders, volksvertegenwoordigers en ambtenaren in staat zijn hun functie op een integere en veilige wijze uit te voeren, zonder bedreiging, intimidatie of ondermijnende invloeden van de georganiseerde criminaliteit. Bij ondermijning gaat het om criminaliteit die maatschappelijke structuren of het vertrouwen daarin schaadt.⁴ Omdat bij ondermijnende criminaliteit gebruik wordt gemaakt van legale structuren voor illegale activiteiten vindt vermenging van bovenwereld en onderwereld plaats. Te

¹ <https://www.politiekeambtsdragers.nl/publicaties/brochures/2022/03/09/infographic-bestuurlijke-weerbaarheid>

² BZK in samenwerking met het Netwerk Weerbaar Bestuur, 2022.

³ I&O Research en Bureau BING i.o.v. ministerie van BZK, 2020; Leidraad Veilig Bestuur, omgaan met agressie, bedreiging en intimidatie.

⁴ <https://www.om.nl/onderwerpen/ondermijnende-criminaliteit>.

denken valt hierbij aan een misdrijf als witwassen waarbij crimineel geld wordt geïnvesteerd in de legale economie. Daarmee verwerven criminele organisaties zich posities in de samenleving. Dit gaat vaak hand in hand met geweld en corruptie. De zorgen over ondermijning en de toename van het aantal incidenten van agressie en intimidatie hebben geleid tot allerlei programma's, projecten en onderzoeken, zoals het onderhavige onderzoek.

1.2. Achtergrond

In Europees Nederland wordt vanuit BZK al sinds 2007 met het programma Veilige Publieke Taak, en sinds 2018 via het Netwerk Weerbaar Bestuur, ingezet op de aanpak van agressie en geweld tegen politieke ambtsdragers en overheidsmedewerkers. De aandacht voor weerbare overheidsorganisaties tegen de verharding van de georganiseerde criminaliteit is daar in de afgelopen jaren aan toe gevoegd.⁵ Het gaat hierbij zowel om preventieve, preparatieve als reactieve maatregelen.

Zoals in Europees Nederlandse gemeenten, spelen bestuurders en ambtenaren in Bonaire, Sint Eustatius, Saba een sleutelrol bij de invulling van de democratische waarden in de rechtstaat. Van belang is dat zij hun rol op deskundige en integere wijze kunnen uitvoeren, zonder dat zij zich belemmerd voelen, onder druk worden gezet of zich zorgen hoeven te maken over hun eigen veiligheid of die van anderen. Deze bestuurlijke weerbaarheid wordt als cruciaal beschouwd om de kwaliteit van het openbaar bestuur en het functioneren van de democratie te kunnen waarborgen en het politieke ambt en het beroep van ambtenaar aantrekkelijk te houden.

2

In de opdrachtomschrijving voor dit onderzoek – getiteld *Inventarisatie Bestuurlijke Weerbaarheid Caribisch Nederland* – wordt gesteld dat de openbare lichamen Bonaire, Saba en Sint Eustatius voor een grote opgave staan als het gaat om het op peil brengen of houden van de bestuurlijke weerbaarheid. Verschillende signalen zouden erop wijzen dat de bestuurs- en uitvoeringskracht van de openbare lichamen onder druk staan. De kleinschaligheid van de eilanden kan impliceren dat behoefte is aan ondersteuning van expertise en capaciteit om de weerbaarheid van politieke ambtsdragers en de ambtelijke organisatie te versterken.

In de opdrachtbeschrijving wordt aangegeven dat steun en betrokkenheid vanuit de openbare lichamen en de bestuurders van de eilanden zelf een randvoorwaarde is voor de inzet van acties vanuit het programma Weerbaar Bestuur. Zij zijn uiteraard primair verantwoordelijk voor de bestuurlijke weerbaarheid en een veilige werkomgeving voor hun medewerkers. In dit onderzoek wordt onderzocht of die steun aanwezig is.

1.3. Literatuurverkenning

Specifieke literatuur over agressie en geweld tegen politieke ambtsdragers en overheidsmedewerkers en over ondermijning met een crimineel oogmerk in Caribisch Nederland, is niet voorhanden. In een beperkt aantal rapporten is wel aandacht voor het belang van goed bestuur en democratische

⁵ Programmaplan Weerbaar Bestuur (versie 20 juni 2022), ministerie van BZK in samenwerking met het Netwerk Weerbaar Bestuur.

waarden.⁶ Ook verschenen de afgelopen jaren met regelmaat berichten in de media over polarisatie maatschappelijke onrust en uitingen van agressie en intimidatie tegen bestuurders en ambtenaren.

Ondermijning krijgt daarnaast aandacht vanuit verschillende studies naar criminaliteit in Caribisch Nederland. Hoewel Caribisch Nederland geen grote rol lijkt te spelen op het terrein van de georganiseerde criminaliteit, wil dat niet zeggen dat de eilanden buiten schot blijven, zo wordt geconstateerd in het *Veiligheidsbeeld BES 2018*.⁷ Nog altijd passeren grote partijen drugs de Caribische wateren en regelmatig worden flinke vangsten gedaan, ook in de buurt van Caribisch Nederland. Er worden, zeker op Bonaire, leden van criminele netwerken gesignaleerd. Uit het *National Risk Assessment Witwassen en Terrorismefinanciering 2021 Bonaire, Sint Eustatius en Saba* blijkt dat Caribisch Nederland kwetsbaar is voor witwassen.⁸ Verder is met name Bonaire aantrekkelijk voor illegale migranten, onder meer uit het nabijgelegen land Venezuela dat zich in een diepe humanitaire en economische crisis bevindt.⁹ Venezolaanse criminele netwerken smokkelen al sinds jaar en dag drugs, wapens, mensen en geld naar de Benedenwindse eilanden Curaçao, Aruba en Bonaire. Deze dreiging lijkt onverminderd te zijn.

Waar georganiseerde criminaliteit is, vindt haast vanzelfsprekend ondermijning plaats. Zonder witwassen, geweld of corruptie wordt het lastig om legale infrastructuren en diensten te benutten voor criminele activiteiten. Bij witwassen gaat het bijvoorbeeld om misbruik van de financiële sector of om de inzet van facilitators uit legale beroepsgroepen zoals het notariaat, de advocatuur of de accountancy sector. In het geval van grensoverschrijdende mensenhandel kan sprake zijn van corruptie bij immigratiediensten en bij het uitvoeren van drugstransporten kan het onder meer gaan om omkoping van ambtenaren van de Douane of de Kustwacht. Dit komt ook voor op de BES.¹⁰

3

De Raad voor de rechtshandhaving concludeerde in 2015 in haar inspectierapport *Infrastructuur corruptiebestrijding op Bonaire, Sint Eustatius en Saba* dat op Bonaire sprake is van verstremgeling tussen private, publieke en politieke belangen en dat hierdoor de *checks and balances* zijn verstoord.¹¹ In 2022 verscheen een nieuw inspectierapport van de Raad van de rechtshandhaving over de integriteit van de overheid op de BES-eilanden.¹² De Raad stelt vast dat elk eiland in Caribisch Nederland op zijn eigen manier bezig is met de ontwikkeling van integriteitsbeleid en de toepassing daarvan. Tegelijkertijd signaleert de Raad diverse knelpunten en risico's die veel zorgen baren, zoals het ontbreken van toegezegde nieuwe regelgeving en het grondbeleid op Bonaire.

Deze korte literatuurverkenning benadrukt het belang van een inventarisatie van de bestuurlijke weerbaarheid van Caribisch Nederland en een verkenning van hoe Bonaire, Saba en Sint Eustatius bij het programma Weerbaar Bestuur kunnen worden betrokken.

⁶ Denters et al., 2006; Nauta, 2007; Nauta, 2015; Pommer & Bijl, 2015.

⁷ Van der Zee & Hoebé, 2019.

⁸ Van der Veen & Heuts, 2021.

⁹ AIV, 2020.

¹⁰ Schotborgh-van de Ven, 2019; Van der Zee & Hoebé, 2019; Van der Veen & Heuts, 2021.

¹¹ Raad voor de rechtshandhaving, 2015.

¹² Raad voor de rechtshandhaving, 2022.

2. Methodische verantwoording

In dit hoofdstuk worden de doelstelling en de onderzoeksvragen belicht. Tevens wordt verslag gedaan van de gehanteerde methoden en de afbakening van het onderzoek.

2.1. Doelstelling

De doelstelling van de inventarisatie is tweeledig. Enerzijds is het onderzoek gericht op het verkrijgen van inzicht in de stand van zaken omtrent de bestuurlijke weerbaarheid in Caribisch Nederland en de maatregelen die openbare lichamen nemen om hun organisaties weerbaar te houden. Anderzijds is het onderzoek gericht op het beantwoorden van de vraag welke van de zes onderdelen van het programma Weerbaar Bestuur relevant zijn voor Caribisch Nederland en hoe Caribisch Nederland daarin meegenomen kan worden.

De zes projecten van het Programma Weerbaar Bestuur	
A	Verhogen bewustwording, voorbereiding en signalering bij politieke ambtsdragers
B	Veiliger maken van woningen van decentrale bestuurders
C	Ondersteuning na incident bij decentrale politieke ambtsdragers
D	Inzicht en signalering kwetsbare processen
E	(Verkenning) landelijk steunpunt bij complexe juridische procedures
F	Verhogen meldingsbereidheid en registratie organisatiebreed

2.2. Onderzoeksvragen

Op basis van de opdrachtomschrijving zijn de volgende deelonderzoeksvragen geformuleerd:

Deel 1) Analyse bestuurlijke weerbaarheid

- Wat is er bekend over de aard en omvang van de verschijnselen en gedragingen die de bestuurlijke weerbaarheid van de openbare lichamen en de veiligheid van haar politieke ambtsdragers en ambtenaren aantasten?
- Welke maatregelen nemen de openbare lichamen om de weerbaarheid van haar organisaties, politieke ambtsdragers en ambtenaren te bevorderen?

Deel 2) Behoeft inventarisatie

- Is er onder de openbare lichamen en lokale bestuurders behoefte om de weerbaarheid van het bestuur en de organisatie tegen ondermijning en andere ongewenste invloeden te verhogen?
- Is er steun voor en behoefte aan ondersteuning vanuit het landelijk programma Weerbaar Bestuur?

- e. Op welke wijze sluiten de zes lopende projecten van het programma Weerbaar Bestuur aan op de behoeften in Caribisch Nederland?
- f. Aan welke behoeften in Caribisch Nederland op het gebied van het bevorderen van de weerbaarheid van het bestuur wordt niet tegemoetgekomen met het programma?
- g. Kan bovenlokale ondersteuning worden georganiseerd zonder dat teruggevallen kan worden op een provincie of andere regionale bestuurslaag?
- h. Welke projecten van het programma Weerbaar Bestuur kunnen relevant en uitvoerbaar zijn voor Caribisch Nederland?

De onderzoeksvragen worden in hoofdstuk drie en vier achtereenvolgens beantwoord.

2.3. Onderzoekopzet, methode en afbakening

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode december 2022 tot en met medio maart 2023. Het gaat om een kwalitatief empirisch onderzoek, waarbij informatie op een systematische wijze is verzameld en geanalyseerd. De methodiek die is gehanteerd voor deel 1 van het onderzoek – de analyse van de bestuurlijke weerbaarheid – is ontleend aan de weerbaarheidsscan van de Regionale Informatie- en Expertise Centra (RIEC's) en het Landelijk Informatie- en Expertise Centrum (LIEC).¹³ Aan de hand van vijf thema's is een vragenlijst ontwikkeld om de bestuurlijke weerbaarheid van de openbare lichamen te meten. Het gaat hierbij met name om het verkrijgen van inzicht in de mate waarin de weerbaarheid en de veiligheid van lokale bestuurders en ambtenaren wordt aangetast en welke maatregelen al worden getroffen.

1. Bewustwording en organisatieontwikkeling: wat weten politieke ambtsdragers en ambtenaren over ondermijning en andere ongewenste invloeden (zoals agressie)? In hoeverre zijn politieke ambtsdragers en ambtenaren bekend met wat ze er tegen kunnen doen?
2. Informatiepositie: hoe is de informatiehuishouding van de organisaties ingericht om signalen over ondermijning en andere ongewenste invloeden te herkennen, agenderen en aan te pakken?
3. Kwetsbare processen: in hoeverre is bekend welke organisatieonderdelen, procedures en processen kwetsbaar zijn voor ondermijning en andere ongewenste invloeden?
4. Beleid en handhaving: welke maatregelen en mogelijkheden bieden de organisaties voor politieke ambtsdragers en ambtenaren om ondermijning en andere ongewenste invloeden te voorkomen? En zijn de organisaties in staat en bereid om het instrumentarium optimaal in te zetten tegen ondermijning en andere ongewenste invloeden?
5. Veilige werkomgeving: in hoeverre is sprake van beleid op het terrein van veiligheid op de werkplek, inclusief procedures van melding, registratie en steun na incidenten? Zijn er binnen de organisaties voldoende waarborgen ingebouwd om politieke ambtsdragers en ambtenaren veiligheid te bieden?

De methodologie is gebaseerd op een combinatie van literatuur- en documentenonderzoek (zowel wetenschappelijke literatuur als onderzoeksrapporten, risicoanalyses en mediaberichten) en het houden van gesprekken. Het gaat om 33 gesprekken met in totaal 44 personen, waaronder politieke

¹³ <https://magazines.riec.nl/codegeel/2021/13/weerbaarheidsscan-riecs>

ambtsdragers van de Kabinetten van de gezaghebbers, de bestuurscolleges, de Rijksvertegenwoordiging en de eilandsraden en ambtenaren waaronder directeuren en adviseurs van de openbare lichamen en medewerkers van het Bureau Integriteit Bonaire en de human resource afdelingen van Saba en Sint-Eustatius. Daarnaast zijn vertegenwoordigers geïnterviewd van de Rijksdienst Caribisch Nederland (RCN) en hun uitvoeringsdiensten zoals het Korps Politie Caribisch Nederland (KPCN), het Openbaar Ministerie (OM) en het Regionale Informatie en Expertise Centrum (RIEC). Ook is gesproken met vertegenwoordigers van de Douane, de Rijksrecherche, de Financial Intelligence Unit (FIU) en een door het Openbaar Lichaam Bonaire aangestelde externe vertrouwenspersoon. Van de gesprekken zijn er negen online gehouden en 24 in persoon op locatie. Bijlage II geeft per eiland een overzicht van de gesprekspartners en de organisaties waarvoor zij ten tijde van het gesprek werk(t)en. De opsomming is chronologisch weergegeven. De resultaten van de gesprekken zijn zoveel mogelijk geanonimiseerd verwerkt. Informatie uit de gesprekken is aangevuld met het opvragen en opzoeken van aanvullende gegevens.

De aandacht gaat in deze inventarisatie uit naar politieke ambtsdragers en ambtenaren. Dit zijn de bestuurders en volksvertegenwoordigers (eilandsraadsleden) van de openbare lichamen van Caribisch Nederland en de medewerkers werkzaam bij de openbare lichamen en de Rijksdienst Caribisch Nederland. De bestuurlijke indeling valt uiteen in drie openbare lichamen: openbaar lichaam Bonaire (OLB), openbaar lichaam Sint Eustatius (OLE) en openbaar lichaam Saba (OLS). De Rijkdienst Caribisch Nederland (RCN) is de schakel tussen de Rijksoverheid en de openbare lichamen. Bij alle vier de organen staan de ambtsdragers in hun dienstverlening in direct contact met burgers en bedrijven. Onderstaand zijn per organisatie de functies, aantallen ambtsdragers en diensten uiteengezet. Omdat de opdrachtomschrijving en de onderzoeksvragen zijn gericht op de openbare lichamen ligt het accent van de inventarisatie op de bestuurders en ambtenaren van die organisaties.

Overzicht organisaties en diensten				
	Organisatie	Politieke ambtsdragers	Aantal ambtenaren (+/-)	Diensten
Bonaire	Openbaar Lichaam Bonaire (OLB)	1 Gezaghebber 9 Eilandsraadsleden 3 Gedeputeerden	310	- Bedrijfsvoering en ondersteuning - Ruimte en ontwikkeling - Samenleving en zorg - Toezicht en handhaving
Sint Eustatius	Openbaar Lichaam Sint Eustatius (OLE)	1 Regeringscommissaris 5 Eilandsraadsleden 2 Gedeputeerden	184	- Bedrijfsvoering en klantenservice - Economie, natuur en infrastructuur - Sociaal - Transport
Saba	Openbaar Lichaam Saba (OLS)	1 Gezaghebber 5 Eilandsraadsleden 2 Gedeputeerden	180	- Agriculture, hygiëne & vector control - Harbor - Airport - Public works & facility management

- Waste management & recycling
- Infrastructural development
- Legal
- ICT
- Internal control
- Community development
- Bureau island secretary
- Waterplant
- Safety
- HRM
- Finance
- Tourism Bureau
- Daycare
- Public Health
- Project bureau
- Archives

**Caribisch
Nederland**

**Rijksdienst
Caribisch
Nederland (RCN)**

11 ministers
150 Tweede Kamer leden

900

- Agentschap Telecom
- Autoriteit consument & markt (ACM)
- Autoriteit financiële markten (AFM)
- Belastingdienst (BCN)
- Brandweer
- Bureau slachtofferhulp

Vervolg diensten RCN

- Centraal Bureau voor de statistiek (CBS)
- De Nederlandse Bank (DNB)
- Economische zaken & klimaat (EZK)
- Halt
- Immigratie & naturalisatie (I&N)
- Infrastructuur & waterstaat (I&W)
- Justiele Inrichting Caribisch Nederland (JICN)
- Justitie & veiligheid
- Koninklijke Marechaussee (KMar)
- KNMI
- Korps Politie Caribisch Nederland (KPCN)
- Kosteloze rechtsbijstand
- Landbouw, natuur & voedselkwaliteit (LNV)
- Medisch tuchtcollege CN
- Meldpunt gezondheidszorg
- Openbaar Ministerie (OM)
- Onderwijs, cultuur & wetenschap (OCW)
- Reclassering
- Rijksinspectie Digitale Infrastructuur (RDI)
- Sociale zaken & werkgelegenheid (SZW)
- Voogdijraad
- Zorg en Jeugd (ZJCN)

3. Contextbeschrijving Caribisch Nederland

Hoewel de achtergrond van de agressie, intimidatie en ondermijning ten opzichte van bestuurders en overheidspersoneel in Caribisch Nederland verschilt van Europees Nederland, is ook in Caribisch Nederland sprake van een opwaartse trend. Van belang is om deze trend in context te plaatsen. In relatie tot het onderwerp bestuurlijke weerbaarheid is gedurende het onderzoek een aantal karakteristieken van die context opgevallen. Omdat soortgelijke contextbeschrijvingen in vrijwel alle rapporten over Caribisch Nederland te vinden zijn, worden de onderwerpen slechts kort aangestipt.

Transitie in verhoogd tempo

De staatkundige veranderingen hebben een enorme druk gezet op zowel de kwantitatieve- als de kwalitatieve capaciteit van het bestuur en de overheidsdiensten. De grootste veranderingen zijn zichtbaar op Bonaire. Sinds de nieuwe staatkundige structuur in 2010 is het inwoneraantal op Bonaire volgens het CBS met ruim 52% gestegen, van 15.679 inwoners in 2011 naar 24.090 in 2023.¹⁴ De verwachting is dat dit aantal in Bonaire oploopt naar ruim 26 duizend in 2030.¹⁵ Op Sint Eustatius is sinds 2011 sprake van een lichte afname van het aantal inwoners (van 3.611 in 2011 naar 3.293 in 2023) en op Saba van een toename (van 1.797 in 2011 naar 2.035 in 2023). Het totale inwoneraantal in Caribisch Nederland bedraagt begin 2023 29.418 en stijgt naar verwachting naar bijna 32 duizend in 2030. Dat deze demografische ontwikkeling in een relatief kort tijdsbestek plaatsvindt heeft veel druk gezet op de overheidsdiensten. Na de bestuurlijke transitie is het aantal verzoeken om afgifte van terreinen, bouw-, exploitatie-, werk- en verblijfsvergunningen in een rap tempo gestegen. Door onvoldoende expertise en capaciteit binnen de overheidsdiensten is de druk op (politieke) ambtsdragers om te leveren, zowel binnen het apparaat als vanuit de omgeving, toegenomen en is het absorptievermogen van ambtsdragers uitgedaagd.

Door de toename van de overheidsgelden vanuit Europees Nederland en de expansie van de bedrijfsmatige investeringen aan de ene kant en de stijging van de kosten voor levensonderhoud en toegenomen armoede in Caribisch Nederland aan de andere kant, is de weerbaarheid van de politieke ambtsdragers en ambtenaren op de proef gesteld. De kenmerken *eilandelijkheid* en *kleinschaligheid* lopen hier als een rode draad doorheen. De onderlinge afhankelijkheidsrelaties tussen politieke ambtsdragers, ambtenaren, burgers en ondernemers maken het de keten van controle, toezicht en handhaving niet gemakkelijk. Als gevolg van deze ontwikkelingen is het gevoel van urgentie voor het verhogen van de bestuurlijke weerbaarheid toegenomen. De verschillen in omgangsvormen en referentiekaders tussen de Europese en de Caribische Nederlander, maakt de interpretatie en de invulling van een weerbaar bestuur een stevige opgave.

Financieel economische situatie

Het toerisme in Caribisch Nederland heeft na 2010 - met name op Bonaire – een vlucht genomen. Er zijn hotels en vakantieparken gebouwd, het cruisetoeerisme is geïntensiveerd en er zijn allerlei

¹⁴ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/16/bevolking-caribisch-nederland-in-2022-met-bijna-1-7-duizend-toegenomen>

¹⁵ <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2022/39/bevolkingsprognose-caribisch-nederland-2022-2050>

horecagelegenheden en toeristische attracties bij gekomen. Terwijl de prijzen zijn opgedreven door de *dollarisatie* en het toerisme, zijn voor veel inwoners de lonen niet met gelijke tred gestegen. Uit cijfers van het CBS blijkt dat een groot deel van de bevolking in 2020 onder de armoedegrens leefde; op Bonaire 23 procent, op Saba 20 procent en op Sint Eustatius 28 procent.

In de armoedeverkenning uit 2012 wordt benoemd dat een relatief hoog aantal huishoudens problematische schulden heeft.¹⁶ Dit zou mede veroorzaakt worden doordat het voor huishoudens met beperkte financiële middelen lastig is om te budgetteren en relatief gemakkelijk is om aan krediet te komen bij banken of bedrijven waar op krediet gekocht kan worden.¹⁷ Tegelijkertijd is sinds de bestuurlijke transitie sprake van een forse toename van overheidsmiddelen die vanuit Europees Nederland ter beschikking worden gesteld aan het bestuurlijke- en ambtelijke apparaat in Caribisch Nederland. Een zorgvuldige en integere invulling van de democratische waarden in de rechtstaat speelt hierbij een belangrijke rol. De combinatie van het bestaan van financiële noden bij een deel van de inwoners, en tegelijkertijd de beschikking over omvangrijke fondsen bij het bestuur benadrukt het belang van een weerbaar openbaar bestuur.

Kleinschaligheid

Op alle drie de eilanden kwam de complexiteit van de kleinschaligheid naar voren. Kleinschaligheid betekent dat belangenverstrengeling op de loer ligt. Familieleden en andere relaties moeten elkaar vanuit hun functionele bevoegdheid beoordelen en controleren. Ambtsdragers worden geacht een objectief oordeel te geven over de aanvraag van een bouw-, werk- of verblijfsvergunning, een terrein, een subsidie, een tegemoetkoming in de (ziekte)kosten, de aanstelling en bevordering van een ambtenaar, het opleggen van een boete of het nemen van een (disciplinaire) maatregel. Een gevolg van de kleinschaligheid is dat de bestuurder of ambtenaar zowel impliciete of expliciete druk ervaart vanuit de omgeving om iets te doen of na te laten. Het is nu eenmaal gemakkelijker om een onbekende een boete op te leggen.

¹⁶ Drewes, 2012.

¹⁷ Arm Bonaire-interview met gedeputeerde Nina den Heyer, VNG Magazine nummer 14 (2022).

4. Analyse bestuurlijke weerbaarheid

De vragen die centraal staan in de inventarisatie Bestuurlijke Weerbaarheid Caribisch Nederland worden hieronder beantwoord. Achtereenvolgens komen aan de orde: de aard en omvang van incidenten die de bestuurlijk weerbaarheid onder druk zetten en de maatregelen die organisaties in Caribisch Nederland daar al tegen nemen.

4.1. Aard en omvang

a. Wat is er bekend over de aard en omvang van de verschijnselen en gedragingen die de bestuurlijke weerbaarheid van de openbare lichamen en de veiligheid van haar politieke ambtsdragers en ambtenaren aantasten?

De gedragingen die de weerbaarheid van politieke ambtsdragers en ambtenaren op de drie eilanden van Caribisch Nederland aantasten vertonen overeenkomsten, maar er zijn ook opvallende verschillen. De gedragingen zijn op hoofdlijnen onder te verdelen naar zes typen actoren.

Onderverdeling typen actoren en gedragingen			
	Actoren	Gedragingen	Achtergrond
1	Individuele boze/gefrustreerde burgers en ondernemers.	Verbale en fysieke agressie en intimidatie, zowel <i>face to face</i> als online.	Kwantitatieve- en kwalitatieve onderbezetting, gebrekkige communicatie en inadequate dienstverlening.
2	Groepen teleurgestelde/boze burgers.	Georganiseerde groepsdruk en dreiging, zowel <i>face to face</i> als online.	Maatschappelijke onrust.
3	Verwarde personen.	Fysieke overlast op de werklocatie en in de omgeving.	Psychosociale problematiek.
4	Individuele burgers uit eigen netwerk.	Intimidatie in de privésfeer.	Ontevredenheid met bepaalde besluiten of gedragingen.
5	Criminele ondermijning.	(Impliciete) beïnvloeding besluitvormingsproces.	Crimineel oogmerk.
6	Bestuurders en ambtenaren onderling.	(Impliciete) beïnvloeding besluitvormingsproces.	Wederzijds onbegrip en onkunde inzake omgangsvormen, verschillen in (culturele) referentiekaders en politieke- en ambtelijke tegenstellingen.

1. Individuele boze/gefrustreerde burgers en ondernemers

De eerste en grootste groep actoren waarvan bestuurders en ambtenaren druk ervaren zijn individuele burgers en ondernemers die als klant van de overheid op de een of andere manier ongeduldig, boos en gefrustreerd zijn over de dienstverlening. Op Bonaire betreft het met name dienstverlening die

betrekking heeft op de aanvraag en afgifte van terreinen, bouw-, werk- en verblijfsvergunningen en toezicht en handhaving. De zowel kwantitatieve- als kwalitatieve onderbezetting bij de diensten maakt dat de voorgeschreven termijnen niet altijd worden gehaald of dat klanten zich onheus bejegend voelen. Aan de andere kant zijn er klanten die om voorrang dingen en de druk opvoeren door ambtelijke lagen over te slaan en steun te zoeken bij bestuurders. Politieke ambtsdragers gaan hier soms op in door rechtstreeks bij de ambtenaar te informeren naar de status van een aanvraag om vervolgens te interveniëren teneinde het proces te bespoedigen. In dit verband wordt de ambtenaar soms door de bestuurder thuis bezocht of verzocht naar een bepaalde plaats te komen. Ambtenaren ervaren dit op hun beurt als ongewenste inmenging en als politieke druk die intimiderend en bedreigend overkomt. Door een mix van een gebrek aan politiek-bestuurlijke sensitiviteit en rolzuiverheid lijken bestuurders en ambtenaren hiermee soms tegenover elkaar te staan. Er zijn in deze inventarisatie door gesprekspartners verschillende casussen naar voren gebracht waarbij ambtenaren druk vanuit het bestuur hebben gevoeld om *niet* conform wet- en regelgeving en procedure op te treden. Dit zou hebben geleid tot het vertrek van meerdere ambtenaren bij het OLB. Vaststaat dat ambtenaren zich vaak erg 'bloot' voelen. In lastige situaties staan zij er alleen voor en voelen zij niet de *backing* van de gezagsdragers, ook niet vanuit de ambtelijke top in Nederland. De kleinschaligheid vergroot het gevoel van onveiligheid: politieke ambtsdragers en ambtenaren kunnen hun agressors onmogelijk ontwijken in hun vrije tijd.

Hoewel in mindere mate aanwezig, beperken deze gedragingen zich niet tot Bonaire. Op zowel Saba als Sint Eustatius zijn voorvallen bekend. De processen die daar met name zijn genoemd als kwetsbaar voor agressie, intimidatie en druk zijn gelegen in het sociale domein, de gezondheidszorg, aanbesteding en hebben in algemene zin betrekking op de handhaving van regels en voorschriften.

Wat betreft de aard van de druk zijn er op alle drie de eilanden duidelijke gradaties. Van daadwerkelijk fysieke bedreigingen en fysiek geweld (mishandeling, leksteken autobanden, klemrijden auto, doorknippen (zakelijke) telefoonlijn) tot kwaadsprekerij (en karaktermoord) op de radio. Op Saba en Sint Eustatius zijn expliciet het gebrek aan goede communicatievaardigheden bij de ambtenaar en de bejegening jegens de burger genoemd als *trigger* van agressief en intimiderend gedrag. Burgers voelen zich van het kastje naar de muur gestuurd. Aan de kant van de burger is (als gevolg van laaggeletterdheid) het begrip van de Nederlandse rechtstaal vaak beperkt, wat het handelen naar de wet en de relatie met de overheid bemoeilijkt. Frontoffice medewerkers en handhavers krijgen in dit verband vaak de volle laag.

Verder zijn op alle drie de eilanden tal van voorbeelden van (anonieme) bedreigingen - waaronder doodsb bedreigingen - op social media (met name Facebook) naar voren gebracht. Een voorbeeld hiervan is een bericht op Facebook uit eind 2021 waarin de gezaghebber en drie gedeputeerden van Bonaire met de dood werden bedreigd. De bedreiger plaatste 50.000 dollar op hun hoofd. De politieke ambtsdragers deden aangifte.¹⁸ In het algemeen is opgemerkt dat burgers de afgelopen jaren, zowel

¹⁸ <https://nos.nl/artikel/2404279-gezaghebber-bonaire-en-drie-andere-politici-met-de-dood-bedreigd-op-facebook>; <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2016/05/31/statia-en-curacao-steunen-protesten-bonaire/>; <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2022/05/06/bittere-armoede-op-bonaire-inwoners-eisen-met-demonstratie-actie-van-politiek-den-haag/>

on- en offline, vocaler zijn geworden en dat minder respectvol met elkaar wordt omgegaan dan wat volgens de traditionele cultuur gebruikelijk is.

2. Groepen teleurgestelde/boze burgers

Bij de tweede groep actoren gaat het om georganiseerde groepsdruk jegens bestuurders en ambtenaren. De processen en gedragingen die het hier betreft vertonen zowel overeenkomsten als verschillen op de drie eilanden.

Op Bonaire protesteert de stichting Nos Ke Boneiru Bek al sinds 2012 tegen de huidige staatkundige status van het eiland en tegen het uitblijven van vooruitgang in sociale voorzieningen. Aanhangers kampeerden wekenlang voor het bestuursgebouw in Kralendijk. Ook daarna verzamelen groepen mensen zich met enige regelmaat bij het bestuurskantoor om hun maatschappelijke ontevredenheid te uiten over het gebrek aan beschikbaarheid van terreinen en woningen, de toegenomen kosten voor het levensonderhoud en de ongelijkheid met het voorzieningenniveau van Nederland. Zo hebben ruim duizend mensen die wachten op een terrein zich georganiseerd in de vereniging Asoteko. Doelstelling van de vereniging is: erfpachtuitgifte zonder corruptie. In het algemeen geldt dat de gemoederen tijdens protesten soms verhit zijn.¹⁹ Of bestuurders en ambtenaren hierdoor hun besluitvorming laten beïnvloeden is niet bekend. Wat hierbij op Bonaire - meer dan op de andere eilanden - een rol speelt is de financieel-economische kloof die gevoeld wordt tussen de op Bonaire woonachtige Europese- en de Bonairiaanse Nederlanders. Het beeld bestaat dat sprake is van omkoping en voortrekkerij, waardoor Bonairiaanse burgers zich verongelikt voelen.

Ontevredenheid over het sociale domein en het gezondheidszorgsysteem heeft op de eilanden ook verschillende keren geleid tot maatschappelijke onrust, georganiseerd verzet, dreiging en fysiek geweld.²⁰ Wederom wordt gesteld dat het gebrek aan communicatie tussen de overheid en de burger hieraan bijdraagt. Burgers hebben soms hoge verwachtingen, maar krijgen niet altijd goed uitgelegd wat er gebeurt en waar ze recht op hebben, waardoor beslissingen van hogerhand enorm teleurstellend kunnen zijn. Op Sint Eustatius leidt dit in 2022 tot een melding bij de politie door een bestuurder van het ziekenhuis.²¹

Op Sint Eustatius en Saba was sprake van georganiseerde druk (van veehouders en jagers) die het oneens waren met het beleid van de overheid om loslopende geiten en koeien te doden ter voorkoming van verdergaande erosie en ter bescherming van natuur en milieu.²² De ambtenaren die het beleid moesten uitvoeren werden zowel fysiek als online met de dood bedreigd.

3. Verwarde personen

Een derde groep actoren kan gekenschetst worden als 'verwarde personen'. Het betreft hier overlast van mensen met psychosociale problemen. Op Saba en Sint Eustatius is de hinder hiervan het meest

¹⁹ https://m.facebook.com/1762995453946791/posts/d41d8cd9/3034057256840598/?locale=hi_IN&_rdr

²⁰ <https://dossierkoninkrijksrelaties.nl/2022/11/28/saba-bindt-in-klacht-over-zjcn-te-scherp-geformuleerd/>

²¹ <https://antilliaansdagblad.com/sint-eustatius/25478-st-eustatius-is-falende-zorg-zat>

²² <https://caribischnetwerk.ntr.nl/2022/07/11/natuur-en-cultuur-beschermen-sint-eustatius-wil-alle-loslopende-geiten-en-koeien-gaan-doodschieten/>;

<https://antilliaansdagblad.com/saba-st-eustatius/26822-minder-geiten-meer-lokale-landbouw-op-saba>

opvallend naar voren gekomen. Volgens een geïnterviewde zijn sommige van deze personen tikkende tijdbommen; ze zijn verslaafd, hebben een psychische stoornis en zijn suïcidaal. Afgezien van de indruk dat 'hoe kleiner het eiland, hoe voelbaarder de hinder', is sprake van het beperkt, of niet, voor handen zijn van passende psychosociale zorg. De op dit gebied van toepassing zijnde wetgeving, vastgelegd in de zogenaamde Krankzinnigenwet, stamt uit 1892 en schiet ernstig tekort. Daarnaast werd op Saba opgemerkt dat het beleid en de procedures voor openbare orde en veiligheid ontoereikend zijn.

In het algemeen is (met name) op Sint Eustatius en Saba druk geconstateerd op de zorgketen; burgers ervaren bureaucratie, onbegrip en voelen zich verongelijkt en reageren dit af op ambtenaren. Op Bonaire is het gebrek aan professionele begeleiding minder opvallend maar komen mensen o.m. in de problemen door het niet (tijdig) innemen van medicijnen waardoor overlastgevend gedrag wordt getoond op het bordes, de parkeerplaats of bij de balie van het bestuurskantoor. In enkele gevallen betreft het hier een wapen dragende burger of iemand die ambtenaren ook buiten kantoor volgt.

4. Individuele burgers uit het eigen netwerk

De vierde groep actoren benadert bestuurders en ambtenaren in hun privétijd. Soms gebeurt dit indirect via familie. In de 'ons kent ons' en de 'face-to-face' cultuur op de eilanden zijn burgers van oudsher gewend om bestuurders en ambtenaren uit de eigen familie- en kennissenkring direct te benaderen met vragen en verzoeken, ongeacht procedures, functionele lagen en kantoortijden. In het algemeen geldt dat burgers en ambtsdragers niet altijd goed in staat zijn om persoonlijke en politiek-bestuurlijke zaken te scheiden, waardoor gedurende privéaangelegenheden discussies kunnen ontstaan. Ook worden ambtsdragers soms in hun privétijd op straat aangesproken of gebeld met het verzoek om de burger van dienst te zijn. Het betreft hier impliciete druk om een proces te beïnvloeden, door iets te doen of na te laten, die de ambtsdrager buiten kantoortijd ervaart. Deze druk wordt soms ook via de band van familieleden van de ambtsdragers opgevoerd. Ook hebben gesprekspartners voorbeelden genoemd van pesterijen jegens de kinderen van ambtsdragers.

5. Criminele ondermijning

De vijfde groep actoren verwijst naar ondermijning met een crimineel oogmerk. Positief is de indruk dat in Caribisch Nederland de oude bestuurscultuur van patronage en nepotisme langzaamaan begint te verbleken. Door de institutionele schaalvergroting van het openbaar bestuur - als zijnde openbare lichamen van Nederland - is het aantal *checks and balances* toegenomen wat de integriteit van de overheid ten goede komt. Dit laat onverlet dat kleinschaligheid impliceert dat sommige ambtsdragers onverenigbare petten op hebben wat in de praktijk al gauw leidt tot belangenverstremgeling, cliëntelisme en beïnvloeding van lokale besluitvormingsprocessen.

Negatief is de indruk dat de transitie in Caribisch Nederland zich voltrekt in een tempo wat niet is bij te houden door de controle- toezicht en opsporingsorganisaties. Het inzicht in de ondermijnende effecten voor de samenleving is vooralsnog beperkt. Dit verklaart wellicht waarom harde onderbouwing voor het plaatsvinden van beïnvloeding met een crimineel oogmerk in deze inventarisatie niet is gevonden. Signalen die die kant op wijzen zijn er wel. Door de grote demografische verschuiving die op Bonaire door de instroom van Europese Nederlanders (en in mindere mate Amerikanen), heeft plaatsgevonden is het aantal signalen van investeringen in de vastgoed-/onroerend goed sector met geld van vermoedelijk criminele herkomst toegenomen,

evenals het witwassen via rechtsvormen, *loan back* constructies en fingeren van bedrijfsomzet.²³ De effecten voor de samenleving zijn voornamelijk alleen aan de oppervlakte zichtbaar: een ongekende groei van de vastgoed sector, een toename van bedrijfsmatige activiteiten in de hospitality branche en een aantasting van natuur en milieu.

Voor Sint Eustatius en Saba worden de risico's lager ingeschat; deze eilanden lijken door hun geografische ligging en topografie minder aantrekkelijk voor het toerisme en de georganiseerde criminaliteit. Door de kleinschaligheid van deze eilanden is het moeilijker om heimelijke activiteiten te ontplooiën. Dit betekent niet dat activiteiten met een crimineel oogmerk daar zijn uit te sluiten. Het havengebied op Saba is een open onbeveiligd terrein, het zicht ontbreekt op wat er buiten kantooruren gebeurt, tegelijkertijd zijn er geen aanwijzingen voor grootschalige drugsmokkel, behalve voor eigen gebruik. Het aantal bedrijfsmatige (toeristische) activiteiten begint ook op Sint Eustatius en Saba toe te nemen, terwijl de capaciteit van de overheidsorganisaties daar nog beperkter is dan op Bonaire.

6. Bestuurders en ambtenaren onderling

Onder de eerste groep actoren zijn reeds voorbeelden genoemd van interne druk die wordt ervaren, maar er zijn ook voorvallen naar voren gebracht van gevoelens van onheuse bejegening en bedreiging door bestuurders en ambtenaren in Europees en Caribisch Nederland onderling. Dergelijke incidenten zijn niet goed onder de bovengenoemde categorieën te scharen. Het is ook lastig te bepalen wat precies de achtergrond van deze incidenten is. In sommige gevallen lijkt het gedrag te worden ingezet om eigen doelen of doelen van de eigen organisatie of partij te bereiken, in andere gevallen lijkt het te gaan om onderling wantrouwen en vooroordelen, politiek gewin of het afreageren van frustratie. Eilandbestuurder Clyde van Putten liet bijvoorbeeld in 2017 zijn ongenoegen blijken met de in zijn ogen ongeoorloofde inmenging van Nederland op Sint Eustatius. De dreigende taal die hij destijds bezigde over de komst van militairen naar het eiland was voor de Nederlandse minister van Koninkrijkszaken aanleiding om aangifte te doen.²⁴

Een aantal Caribische gesprekspartners sprak over het ervaren van gevoelens van intimidatie gedurende bijeenkomsten met Haagse ambtenaren en bestuurders. Deze gevoelens worden onder meer geweten aan de onevenwichtigheid in het aantal aanwezigen gedurende bijeenkomsten; vanuit Europees Nederlandse zijde zijn in overleggen vaak meerdere deelnemers aanwezig, terwijl de Caribische gesprekspartner vaak alleen zit, niet in de eigen eerste taal kan spreken, en ook nog meerdere onderwerpen in portefeuille heeft. Ook zijn voorbeelden genoemd van opmerkingen die als discriminerend en kleinerend zijn ervaren. Hoewel waarschijnlijk in de meeste gevallen geen sprake is van kwade intenties, leiden de verschillen in referentiekaders en omgangsvormen tot wederzijds onbegrip, gevoelens van gekwetst zijn en frustratie.

Daarnaast is aangegeven dat soms impliciete druk wordt ervaren; 'Zolang je het met Nederland eens bent, is het gezellig. Indien dit niet het geval is, wordt de sfeer anders.' Volgens een van de gesprekspartners wordt in dat soort situaties ook altijd het gevoel gegeven dat het niet meegaan met

²³ Van der Veen en Heuts, 2021.

²⁴ <https://nos.nl/artikel/2197799-raadslid-st-eustatius-bedreigt-militairen-plasterk-doet-aangifte>

de voorstellen vanuit Den Haag betekent dat het eiland niet kan rekenen op geld vanuit Nederland. Tot slot is in verschillende gesprekken aangegeven dat door de hoge frequentie van het aantal bezoeken vanuit, of in opdracht van de Nederlandse ministeries, bestuurders en ambtenaren in Caribisch Nederland niet zelden het gevoel hebben weinig zeggenschap te hebben over de eigen agenda. De bezoeken zouden soms op erg korte termijn worden aangekondigd en de volle aandacht vragen van steeds maar weer dezelfde bestuurders en ambtenaren in Caribisch Nederland, waardoor de uitvoering van de basistaken vaak in het gedrang komt.

4.2. Bestaande maatregelen

b. Welke maatregelen nemen de openbare lichamen om de weerbaarheid van haar organisaties, politieke ambtsdragers en ambtenaren te bevorderen?

Bij de analyse van de maatregelen die in Caribisch Nederland worden genomen ter vergroting van de weerbaarheid, valt op de eerste plaats op dat het binnen het overheidsapparaat in Caribisch Nederland op veel plaatsen ontbreekt aan een solide basis op het gebied van wet- en regelgeving. Hoewel er sprake is van progressie, is naast wet- en regelgeving de administratieve organisatie en interne controle vaak onvoldoende op orde. In de praktijk betekent het dat besluitvormingsprocessen en documentenstromen vaak niet transparant zijn. De beheersmaatregelen en *checks and balances* zijn beperkt of worden niet toegepast, waardoor het risico op schendingen reëel is.

De fundamenten voor het mitigeren van risico's door onder meer integriteitsbeleid, controle, toezicht en handhaving zijn daarmee vooralsnog zwak. In de praktijk betekent dit dat vaak pas wordt geacteed na een incident, in plaats van dat proactief wordt opgetreden. Wat niet meehelpt is dat de scheiding tussen bestuurlijke- en ambtelijke taken en bevoegdheden niet altijd herkend en gerespecteerd wordt. Een belangrijke verbetering in dit verband is de ingevoerde mandaatregeling. Hiermee geven bestuurders de bevoegdheid aan de directeurs van de openbare lichamen om in naam van het bestuursorgaan besluiten te nemen, waarmee de kans op beïnvloeding om politiek moverende redenen aanzienlijk is ingeperkt.

Een andere positieve ontwikkeling is dat de aandacht voor integriteit binnen de overheidsdiensten in Caribisch Nederland de afgelopen jaren is toegenomen. Het niveau van het integriteitsbeleid en de integriteitssystemen binnen de overheidsorganisaties loopt uiteen. De wettelijke kaders en de integriteitsinfrastructuur zijn het verst uitgewerkt bij RCN. Door preventief beleid te voeren probeert de organisatie schendingen zoveel mogelijk te voorkomen. De RCN beschikt over een integriteitscoördinator en een medewerker en over de noodzakelijke instrumenten: een gedragscode, een protocol ongewenst gedrag, een procedure integriteitsschending, een onderzoeksprotocol, zeven vertrouwenspersonen (één op Saba, één op Sint Eustatius en vijf op Bonaire) en (flexibele) onderzoekers.

Voor de lokale overheidsorganisatie op Bonaire is in 2018-2019 een systeemanalyse gedaan naar de integriteit bij het OLB.²⁵ Met deze analyse is het integriteitsbeleid getoetst aan de geldende minimale

²⁵ Governance & Integrity, 2019.

wettelijke vereisten en is onderzocht of het huidige systeem de integriteit van de organisatie voldoende borgt. Geconstateerd werd dat belangrijke wetgeving ter bescherming van de ambtenaar van het openbaar lichaam in de aanpassing van de wetgeving in 2010 niet is meegenomen in de ambtenarenwet, waardoor minimale vereisten ter bescherming van ambtenaren en van goed werkgeverschap en rechtspositie ontbreken. Dit maakt de positie van de ambtenaar kwetsbaar en het melden van (vermeende) integriteitsschendingen risicovol. Ook werd destijds geconstateerd dat het binnen het openbaar lichaam Bonaire ontbrak aan formele structuren en procedures voor het omgaan met meldingen en het uitvoeren van disciplinair onderzoek. Hiermee voldeed het openbaar lichaam in de gehele breedte niet aan de condities die nodig zijn voor een werkend integriteitssysteem.

Echter, sinds het lokale bestuur in Bonaire in 2019 het *integriteitsprogramma Betrouwbaar Openbaar Bestuur Bonaire* (BOBB) heeft aangenomen, is zowel op ambtelijk als op bestuurlijk niveau vooruitgang geboekt. Op bestuurlijk niveau zijn risicoprofielen voor gedeputeerden opgesteld, integriteitsrisico's in kaart gebracht en gedragsregels opgesteld. Op ambtelijk niveau bestaat sinds 2017 een (Nederlandstalige) gedragscode²⁶; zijn er binnen twee directies en één afdeling²⁷ risicoanalyses uitgevoerd naar de kwetsbare processen; is sinds 2021 een Bureau Integriteit operationeel met plaats voor twee (in beginsel parttime en momenteel fulltime) integriteitsmedewerker(s); is een meldingsprocedure en een onderzoeksprotocol vastgesteld en zijn twee externe vertrouwenspersonen aangesteld. Er is een inhaalslag gemaakt met het afleggen van de eed en belofte en (bijna) alle ambtenaren en hun leidinggevenden hebben een basistraining integriteit gevolgd.

Tegelijkertijd wordt geconstateerd dat van draagvlak, samenhang en continuïteit in de uitvoering van het integriteitsbeleid nog onvoldoende sprake is. Uit de gesprekken is gebleken dat de positie van het Bureau Integriteit precair is; er is nog veel onwetendheid over wat het bureau kan betekenen en door sommigen wordt het bureau als bedreigend ervaren. Van voorbeeldgedrag op leidinggevend niveau binnen het openbaar lichaam is niet bij iedereen sprake en melden betekent in de praktijk soms represailles voor de melder. De pioniers van het integriteitsbureau hebben de organisatie inmiddels verlaten en de zoektocht naar nieuwe medewerkers wordt gehinderd door de beperkingen van de kleinschaligheid. Lokale Integriteitsspecialisten zijn schaars of helemaal niet te vinden, terwijl bekendheid met de Caribische context en de lokale taal essentieel is.

Op Saba en Sint Eustatius is minder gesystematiseerd gewerkt aan een lokaal integriteitssysteem, maar zijn zeker ook activiteiten ondernomen. Zowel binnen het OLE en het OLS heeft het onderwerp met name vanuit de afdeling human resource aandacht gekregen. Er zijn op beide eilanden gedragscodes opgesteld en trainingen voor ambtenaren verzorgd. Op beide eilanden bestaat tevens beleid voor klachtenafhandeling. Het betreffen hier klachten van externen. De workshop *How to be a good Civil Servant* die op Sint Eustatius werd georganiseerd was onderdeel van de procedure om tot de *Code of Conduct for Public Entity Sint Eustatius*²⁸ te komen.

²⁶ Openbaar Lichaam Bonaire, Ambtenarengedragscode Bonaire 2017, Samenwerkend, respectvol, dienstbaar en eerlijk.

²⁷ Directie Toezicht en Handhaving (2019), directie Ruimte & Ontwikkeling (2021), afdeling Burgerzaken (2021).

²⁸ Version January 1st, 2020.

Ook op Saba is gewerkt aan integriteitsregelingen - waaronder een gedragscode - en zijn trainingen georganiseerd, zoals bijvoorbeeld een training om te leren de-escaleren. Tegelijkertijd is opgemerkt dat er nog vorderingen gemaakt moeten worden om de regelingen te laten aansluiten bij de praktijk en dat het trainen van de ambtenaren voortgang behoeft. Op Saba draait momenteel een pilot met twee externe vertrouwenspersonen. De pilot wordt in juli 2023 geëvalueerd met een advies aan het Bestuurscollege.

Kortom, ook op Saba en Sint Eustatius zijn nog stappen te zetten op het gebied van het creëren van draagvlak en het aanbrengen van samenhang en continuïteit in het integriteitsbeleid. De tijdelijke aanstellingen van de human resource medewerkers (en andere functionarissen) bemoeilijken het proces; hierdoor wordt de verankering en borging van kennis en verbeterprocessen op het gebied van integriteit in de lokale instituties ernstig gehinderd.

5. Behoeft inventarisatie

Naast een analyse van de bestuurlijke weerbaarheid is een behoefte inventarisatie uitgevoerd om antwoord te geven op de vraag welke onderdelen van het programma Weerbaar Bestuur relevant zijn voor Caribisch Nederland en hoe Caribisch Nederland op deze onderdelen kan worden meegenomen. In dit hoofdstuk komen de onderzoeksvragen c tot en met h aan bod. De vragen zijn gericht op het in kaart brengen van behoeften, aansluiting van de zes projecten bij deze behoeften, mogelijkheden voor bovenregionale samenwerking en relevantie en uitvoerbaarheid van de projecten.

5.1. Behoeften

c. Is er onder de openbare lichamen en lokale bestuurders behoefte om de weerbaarheid van het bestuur en de organisatie tegen ondermijning en andere ongewenste invloeden te verhogen?

Zoals uit de analyse van de bestuurlijke weerbaarheid blijkt, heeft Caribisch Nederland te maken met agressie, intimidatie en – in minder duidelijke mate – ondermijning. De aard en omvang van de incidenten verschilt echter per eiland en per organisatie. Wat ook verschilt, is de wijze waarop de verschillende gesprekspartners deze incidenten beleven. Alle gesprekspartners zijn bekend met agressie en intimidatie door burgers, maar de kennis over het fenomeen ondermijning is beperkt. Het probleembewustzijn is, wellicht mede daardoor, niet bij iedereen in gelijke mate aanwezig. Wel onderkennen alle gesprekspartners het belang om ongewenste invloeden tegen te gaan en er is behoefte om de weerbaarheid hiertegen te vergroten. Is het niet voor nu, dan wel voor later want dat de eilanden aan het veranderen zijn, ontgaat de gesprekspartners niet en er zijn zorgen over de ontwikkelingen. Een van de gesprekspartners merkte hierover op: ‘er lopen veel projecten, er is veel geld en dit maakt het vraagstuk van de bestuurlijke weerbaarheid dringender’.

d. Is er steun voor en behoefte aan ondersteuning vanuit het landelijk programma Weerbaar Bestuur?

Het aanbod van BZK om delen van het Programma Weerbaar Bestuur ook aan te bieden in Caribisch Nederland is door de gesprekspartners positief ontvangen. Ze zijn zich bewust van het feit dat ze op het terrein van bestuurlijke weerbaarheid nog veel werk te verrichten hebben en ondersteuning hierbij is welkom. Het past ook bij de behoefte van de eilanden aan daadwerkelijke gelijkwaardigheid. Een van de gesprekspartners wees op het principe *comply or explain* dat voorschrijft dat Europees Nederlandse regelgeving en beleid ook van toepassing moeten zijn op Caribisch Nederland tenzij er goede redenen zijn om daar van af te wijken.²⁹ Hij gaf aan ‘natuurlijk willen we meedoen. Vraag je dat ook aan Texel?’

Wat wel steeds in de gesprekken naar voren kwam, was dat oog voor de lokaal gesproken taal en Caribische context bij de uitvoering van de projecten essentieel is en dat Europees Nederland ver weg is, zowel letterlijk als figuurlijk. De drempel om bijvoorbeeld voor hulp en ondersteuning naar

²⁹ Over het principe *comply or explain* wordt in een brief van de staatsecretaris van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties aan de Tweede Kamer opgemerkt dat de eilanden ook bij beleidsintensiveringen in Europees Nederland waar geen nieuwe wetgeving voor nodig is, nadrukkelijk moeten worden betrokken. Het beginsel van gelijkwaardigheid is leidend (Tweede Kamer, vergaderjaar 2019–2020, 35 300 IV, nr. 11)

Nederland te bellen is hoog. Ook vroegen meerdere gesprekspartners zich af of ondersteuning vanuit Europees Nederland zinvol is. Een van de gesprekspartners zei: ‘kan iemand vanuit Europees Nederland met de juiste bril naar de eilanden kijken?’ Samenwerking met een lokale partner zou uitkomst kunnen bieden.

5.2. Aansluiting bij de projecten van het programma Weerbaar Bestuur

e. Op welke wijze sluiten de zes lopende projecten van het programma Weerbaar Bestuur aan op de behoeften in Caribisch Nederland?

Doel van het programma Weerbaar Bestuur is verhoging van de weerbaarheid van decentrale politieke ambtsdragers en de ambtelijke organisatie tegen ondermijnende invloeden en andere vormen van oneigenlijke druk die het functioneren van het openbaar bestuur en de besluitvorming onder druk kunnen zetten.³⁰ Hiertoe zijn zes projecten opgezet: Verhogen bewustwording, voorbereiding en signalering bij politieke ambtsdragers (A); Veiliger maken van woningen van decentrale bestuurders (B); Ondersteuning na incident bij decentrale politieke ambtsdragers (C); Inzicht en signalering kwetsbare processen (D); (Verkenning) landelijk steunpunt bij complexe juridische procedures (E) en Verhogen meldingsbereidheid en registratie organisatiebreed (F).

Op onderdelen sluiten de projecten van het programma Weerbaar Bestuur aan op behoeften in Caribisch Nederland. Te denken valt hierbij aan verhogen van bewustwording, ondersteuning na incidenten of verkrijgen van inzicht in kwetsbare processen. Hierboven kwam al aan de orde dat verschillende organisaties al bezig zijn met het opzetten van integriteitsbeleid bijvoorbeeld, maar dat het niveau van het integriteitsbeleid en de integriteitssystemen uiteenlopen. Op veel terreinen is nog een lange weg te gaan en hulp hierbij is welkom, mits die ondersteuning ook daadwerkelijk aansluit bij de Caribisch Nederlandse context. Past het bij de kleinschalige eiland gemeenschappen? Past het bij de actuele situatie op de eilanden? Veel zal afhangen van de uitvoering van de projecten.

Als het gaat om wat er volgens de gesprekspartners nodig is in Caribisch Nederland, dan springen een paar onderwerpen in het oog. Er is behoefte aan beleid en procedures en er is behoefte aan informatie en kennis; variërend van awareness campagnes tot trainingen voor het voeren van moeilijke gesprekken. Volgens een van de gesprekspartners is het probleem met ongewenst gedrag dat medewerkers niet altijd goed weten of iets passend is of ongepast. Het ontbreekt soms aan heldere regels en leidinggevend laten niet altijd voorbeeldgedrag zien. De praktijk is dat zij hier vaak ook zelf de training in missen. Kortom, er is vooral behoefte aan het op orde krijgen van de basis: aan het leggen van een goed fundament om van daaruit de bestuurlijke weerbaarheid op te kunnen bouwen.

f. Aan welke behoeften in Caribisch Nederland op het gebied van het bevorderen van de weerbaarheid van het bestuur wordt niet tegemoetgekomen met het programma?

Uit de gesprekken bleek dat er veel behoefte is aan ondersteuning bij het op orde krijgen van de basisprocessen Administratieve Organisatie en Interne Controle. Die behoefte is breder dan wat de

³⁰ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties in samenwerking met het Netwerk Weerbaar Bestuur, 2022.

projecten bieden. Zo is er behoefte aan kennis over de rol en taak van een bestuurder. Hoe ga je als bestuurder om met je ambtenaren en burgers? Wat doe je wel en wat doe je niet? Hoe begrenst je de burger? Ook de kennis van het staats- en bestuursrecht en de scheiding van uitvoering en controle laat te wensen over. Politieke ambtsdragers in Caribisch Nederland zijn doorgaans geen beroepspolitici of bestuurders met een gedegen relevante opleidingsachtergrond.

Voor ambtenaren geldt dat ze niet getraind zijn in de omgang met de steeds mondiger wordende burger. Er is nog weinig aandacht voor een proactieve houding waardoor contacten met burgers soms onnodig tot onenigheid leiden. Een van de gesprekspartners merkt op dat 'het goed zou zijn als mensen zich beter leren uitdrukken. Bij handhaving en toezicht is er vaak sprake van verbale ongelijkheid, met aan de ene kant de Europese Nederlander die verbaal sterk is en aan de andere kant de Caribische Nederlander die moeite heeft met de Nederlandse taal en verbaal minder vaardig is.' Hierdoor verlopen gesprekken moeizaam en treden er misverstanden en irritaties op. Dit taalprobleem doet zich tevens voor bij de schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid en leidt ertoe dat handhavingsrapporten of afwijzingen van vergunningen niet altijd helder zijn opgesteld waardoor discussies ontstaan.

Verder is er behoefte aan basale juridische ondersteuning en beleids capaciteit. Het ontbreken van een Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur (Bibob) wordt als een gemis gezien. Ook de Raad voor de rechtshandhaving dringt er op aan dat deze wet er komt.³¹ Tot slot is aandacht gevraagd voor problematische schulden. Er wordt niet alleen bij kredietinstanties geleend, maar ook 'op straat' tegen rentepercentages van soms 25 procent. Een sociaal fonds is nodig, volgens een van de gesprekspartners. Problematische schulden maken ambtsdragers immers kwetsbaar voor omkoping en andere onregelmatigheden.

Een laatste behoefte die niet wordt gedekt door dit project is de behoefte aan een betere rechtsbescherming van ambtenaren. In de analyse van de bestuurlijke weerbaarheid kwam al aan bod dat belangrijke wetgeving ter bescherming van de ambtenaar van het openbaar lichaam in de aanpassing van de wetgeving in 2010 niet is meegenomen in de ambtenarenwet. Daarbij komt dat uit de gesprekken bleek dat het vooral de slachtoffers of de melders zijn die negatieve consequenties ondervinden na het incident en niet degene die verantwoordelijk is voor het incident. Op papier is de rechtsbescherming nog onvoldoende geregeld, laat staan in de praktijk.

5.3. Organisatie bovenlokale ondersteuning

g. Kan bovenlokale ondersteuning worden georganiseerd zonder dat teruggevallen kan worden op een provincie of andere regionale bestuurslaag?

Voor het beantwoorden van de vraag naar organisatie van bovenlokale ondersteuning, is vooral gekeken naar een bovenlokaal verband in Caribisch Nederland, dat wil zeggen een verband van de drie eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba of met de Caribische landen Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Er zijn zeker opties om bij Europees Nederlandse verbanden aan te sluiten. Zo zijn de bijzondere gemeenten bijvoorbeeld aangesloten bij de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en

³¹ Raad voor de rechtshandhaving, 2022.

beschikt het Huis voor Klokkenluiders³² over relevante kennis en ervaring. Wat echter als een rode draad door de gesprekken heen liep, is de wens van de gesprekspartners om zaken lokaal te organiseren of in ieder geval met een gedegen kennis van de Caribisch Nederlandse context. Dit sluit aan bij het integriteitsprogramma Betrouwbaar Openbaar Bestuur Bonaire (BOBB)³³ waarin bij het werken aan de integriteit van het bestuur de wens geuit wordt om twee werelden te verenigen: regionaal geworteld zijn en Europese aansluiting. Met regionaal geworteld zijn wordt bedoeld op samenwerking met de andere eilanden in de Caribische regio en met Europese aansluiting wordt bedoeld op aansluiting met de decentrale overheden in Europees Nederland.

In het kader van bovenlokale ondersteuning kan voor wat betreft het integriteitsbeleid (op onderdelen) aangesloten worden bij RCN. RCN timmert al jaren stevig aan de weg op het terrein van integriteit en kan vanuit die ervaring de openbare lichamen ondersteunen. Om de activiteiten te verstevigen en te verduurzamen is het uiteraard eveneens mogelijk om aan te sluiten bij initiatieven in de grotere zustereilanden, zoals het Bureau Integriteit Aruba en de Integrity Chamber van Sint Maarten.

Bij ondersteuning op het terrein van weerbaarheid tegen ondermijning kan worden aangesloten bij het recent opgerichte Regionale Informatie en Expertise Centrum Caribisch Nederland (RIEC CN) dat als taak heeft veiligheidspartners en anderen te ondersteunen bij de aanpak van georganiseerde criminaliteit. Doel van het RIEC CN is het stimuleren van samenwerking en het weerbaarder maken van de overheid en de maatschappij om ondermijning tegen te gaan. Slimme (bestuurlijke) weerbaarheid is een van de vijf hoofdpijlers van het RIEC CN. De andere vier hoofdpijlers zijn: objectieve kennis en expertise; integrale intelligence en analyse; flexibele slagkracht en duurzame samenwerking. Bij flexibele slagkracht gaat het onder meer om hulp bij de inzet van tools en de uitvoering van de aanpak. Duurzame samenwerking heeft onder andere betrekking op samenwerken met een groter en steviger netwerk. In het kader van de pijler slimme (bestuurlijke) weerbaarheid richt het RIEC zich op het verwerven van inzicht in de stand van zaken op het terrein van de weerbaarheid van de partners en het doen van onderzoek naar risico's. Zo gaat het RIEC CN investeren in weerbaarheidsscans die betrekking hebben op dezelfde onderwerpen als die van het onderhavige onderzoek.

Daarnaast is het RIEC CN van plan om communicatie in te zetten als strategie tegen ondermijning. Tevens wordt beoogd de partners te ondersteunen bij het maken van een omslag van handelingsverlegen naar handelingsassertief. Tot slot stelt het RIEC CN zich ten doel om te zorgen dat wet- en regelgeving up-to-date is. De projecten van het programma weerbaar bestuur en de activiteiten van het RIEC CN overlappen elkaar. Wellicht valt te onderzoeken wat het RIEC CN en het programma voor elkaar kunnen betekenen. Het is in ieder geval noodzakelijk de activiteiten van de verschillende organisaties te coördineren om te vermijden dat de kleine eilanden van alle kanten

³² Het Huis voor Klokkenluiders geeft advies aan werknemers die bij maatschappelijke misstanden als 'klokkenluider' aan de bel trekken. Het doet onderzoek naar misstanden en naar de behandeling van een klokkenluider. Daarnaast stimuleert het overheden, semipublieke instellingen en bedrijven om hun integriteit te bewaken (<https://www.rijksoverheid.nl/contact/contactgids/huis-voor-klokkenluiders>).

³³ Integriteitsprogramma Betrouwbaar Openbaar Bestuur Bonaire, pagina 4.

bestoekt worden met onderzoeken en communicatiecampagnes over vergelijkbare onderwerpen. Het absorptieniveau van de eilanden is beperkt.

5.4. Relevantie en uitvoerbaarheid van de projecten

h. Welke projecten van het programma Weerbaar Bestuur kunnen relevant en uitvoerbaar zijn voor Caribisch Nederland?

Hieronder worden de zes projecten van het Programma Weerbaar Bestuur besproken. Gestart wordt met een korte beschrijving van wat het project inhoudt en welke onderdelen eventueel ook aan Caribisch Nederland kunnen worden aangeboden. Hierna wordt ingegaan op wat er in de analyse van de weerbaarheid en in de gesprekken met betrekking tot dit project aan de orde is gekomen. Tot slot volgt een beoordeling van de relevantie en uitvoerbaarheid van de projecten.

A. Verhogen bewustwording, voorbereiding en signalering bij politieke ambtsdragers

In het programmaplan Weerbaar Bestuur³⁴ wordt gesteld dat cijfers uitwijzen dat lokale politieke ambtsdragers in Europees Nederland nog steeds op substantiële schaal worden geconfronteerd met agressie en intimidatie en dat decentrale politieke ambtsdragers slechts in beperkte mate bekend zijn met een structurele aanpak van agressie en intimidatie binnen hun gemeente. Met project A *Verhogen bewustwording, voorbereiding en signalering bij politieke ambtsdragers* wordt beoogd om niet alleen het bewustzijn over bestuurlijke weerbaarheid te vergroten, maar ook het bewustzijn van de mogelijkheden voor ondersteuning. Dit project is specifiek gericht op decentrale politieke ambtsdragers. De volgende onderdelen van project A zijn door BZK geselecteerd om eventueel aan te bieden aan Caribisch Nederland:

- Beschikbaar stellen van informatieve veiligheidspakketten aan gezaghebbers;
- Organiseren van een tour van het Ondersteuningsteam Weerbaar Bestuur³⁵ om training te geven aan lokale politici over het omgaan met agressie en intimidatie;
- Verspreiden van een collectieve norm om bewustwording, voorbereiding en signalering bij politieke ambtsdragers te vergroten;
- Bieden van handvatten voor het omgaan met online intimidatie;
- Maken van een stappenplan voor het melden van incidenten of het doen van aangifte.

Uit de analyse van de bestuurlijke weerbaarheid blijkt dat organisaties in meer of mindere mate maatregelen nemen op het terrein van integriteitsbeleid, bewustwording en training, maar dat de aanpak nog in de kinderschoenen staat. Dit blijkt ook uit de behoefte inventarisatie. Training op het

³⁴ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties in samenwerking met het Netwerk Weerbaar Bestuur, 2022.

³⁵ Het Ondersteuningsteam Weerbaar Bestuur (OT) biedt een breed en snel in te schakelen netwerk van vakgenoten, experts en ervaringsdeskundigen en geeft lokale bestuurders en volksvertegenwoordigers een vertrouwelijke steun in de rug en adviseert over de vervolgstappen die gezet kunnen of soms moeten worden (https://www.weerbaarbestuur.nl/sites/default/files/files/Factsheet%20Ondersteuningsteam%20oktober%202021_0.pdf).

terrein van agressie en intimidatie en het vergroten van bewustwording staan hoog op de wensenlijst van de gesprekspartners. Op Bonaire bijvoorbeeld wordt gesignaleerd dat er veel bestuurswisselingen zijn geweest en dat de kennis van bestuurders beperkt is. Eigenlijk moet de basis nog op orde komen. Er is ook opgemerkt dat ‘politici allemaal afkomstig zijn van het eiland en dat een groep alleen lagere school heeft gehad. Dit geldt ook voor het ambtelijke apparaat. Eilandsraadleden en de gedeputeerden moeten zich bewust worden van hun eigen taak en rol, en het verschil tussen politieke en ambtelijke besluitvorming. Hun eigen belang mag geen rol spelen. Bestuurders denken nog steeds volgens de oude bestuurscultuur. Er is veel geïnvesteerd in *young professionals* en er zijn allemaal rapporten gemaakt over deze thema’s, maar tot nu toe heeft dat nog niet veel opgeleverd’, aldus deze gesprekspartner. Hier staat tegenover dat vanuit de kant van bestuurders een positiever beeld is geschetst over de bestuurscultuur. Het benoemen van vrienden en familie bijvoorbeeld zou tot het verleden behoren, dankzij nieuw beleid, waaronder de al eerder genoemde mandaatregeling.

Bewustwording kwam in veel gesprekken terug. Zo gaf een van de gesprekspartners aan dat ‘mensen die bepaald gedrag vertonen bewust moeten worden gemaakt van hun gedrag. Ze moeten bijvoorbeeld beseffen dat bepaald gedrag pesten is. De interne veiligheid laat ook te wensen over. Van binnen is het heel onveilig. Er is hier ook een roddelcultuur. Die is systemisch.’ Hoewel de meeste gesprekspartners bewustwording belangrijk vinden, zijn ze het er ook over eens dat de collectieve norm van het programmaplan Bestuurlijke Weerbaarheid (nog) niet aan de orde is in Caribisch Nederland. De norm luidt: *Intimidatie en bedreiging horen niet bij het politieke ambt, ambtsdragers staan er niet alleen voor en het melden van incidenten hoort en helpt*. Een gesprekspartner uit Saba merkte hierover op dat deze norm in principe goed zou zijn, maar dat het de vraag is of het realistisch is gezien de anti-klik cultuur op het eiland. Het is misschien haalbaarder om het bespreekbaar te maken, aldus deze gesprekspartner. Een andere gesprekspartner uit Saba tekende hier bij aan dat ‘het hele eiland dezelfde avond nog weet dat er iets is gebeurd. Het explodeert meteen op facebook.’ Overigens gaat het hier niet om een gebrek aan vertrouwen in de vertrouwenspersonen, maar om een effect van de extreme kleinschaligheid waardoor inwoners snel veel van elkaar weten.

In de gesprekken op Sint Eustatius zijn eveneens vraagtekens gesteld bij een collectieve norm zoals *melden hoort*. Verwacht wordt dat mensen zich zullen afvragen wat er met hun melding gaat gebeuren. ‘Er moet wel een follow up zijn en het geloof dat er iets gebeurt met een melding is laag.’ Daarbij komt dat ‘er op Sint Eustatius nog weinig voorzieningen zijn om een melding te kunnen maken en dat de regels wel duidelijk moeten zijn. Soms moet er eerst iets ernstigs gebeuren voordat er actie komt.’

Veel gesprekspartners zijn positief over de handvatten voor het omgaan met online intimidatie. Online intimidatie komt op alle eilanden voor en kan soms ernstige vormen aannemen. Een van de gesprekspartners gaf aan dat er maar beperkt kennis is over wat er in de online wereld gebeurt en wat je daar tegen kunt doen. Ze zouden graag meer willen weten over de *keyboard warriors*, aldus deze gesprekspartner.

De conclusie is dat de meeste onderdelen van project A relevant zijn voor Caribisch Nederland. Of ze uitvoerbaar zijn, is een tweede. Het is de vraag of ondersteuning vanaf het Europees Nederlandse continent passend is. De meerderheid van de gesprekspartners heeft een sterke voorkeur voor lokale ondersteuning omdat ze kennis van de taal en context als essentieel zien. Hierboven kwam de

collectieve norm al aan de orde. In de huidige situatie is een collectieve norm zoals ‘melden hoort’ niet passend. Er kan wel ruimte zijn voor een andere norm, zoals ‘we maken incidenten bespreekbaar’. Voorwaarde is wel dat als gestimuleerd wordt om zaken te bespreken er ook veilige mogelijkheden moeten zijn om dit daadwerkelijk te kunnen doen en, indien gewenst, er opvolging moet komen. Bij het OLB en RCN is op dit terrein al veel geregeld. Er zijn vertrouwenspersonen, er is een integriteitscoördinator, er zijn meldingsprocedures en onderzoeksprotocollen. Dit geldt voor het OLS en het OLE maar ten dele. Voor alle organisaties geldt dat extra training, handvatten en ondersteuning welkom zijn.

B. Veiliger maken van woningen van decentrale bestuurders

Over project B *Veiliger maken van woningen van decentrale bestuurders* vermeldt het programmaplan bestuurlijke weerbaarheid dat decentrale bestuurders 24/7 in functie zijn en wonen in de gemeente of provincie waar ze het ambt vervullen. Daarom wordt het verhogen van de veiligheid van de eigen woning gezien als een belangrijk onderdeel van het veiligheidsgevoel. Vanwege hun lokale, zichtbare rol is het van belang om hen niet extern onder te brengen in het geval van bedreiging. Dat vraagt extra inzet voor de bescherming op locatie, aldus het programmaplan. BZK heeft een aantal onderdelen van dit project geselecteerd voor Caribisch Nederland:

- Uitvoeren van woningscans voor decentrale bestuurders om de veiligheid in en om de woning te vergroten;
- Maken van een plan van aanpak om de veiligheid in en om de woning te verbeteren;
- Doen van onderzoek naar aanvullende maatregelen om veiligheid rondom woningen te verbeteren.

Uit de analyse van de bestuurlijke weerbaarheid en de behoefte inventarisatie komt een gemengd beeld naar voren bij project B. Sommige gesprekspartners vinden het een goed idee en een van hen stelde voor dat je dit zou moeten koppelen aan bepaalde functies. Er is op Bonaire wel een analyse gemaakt van de functies die vertrouwensfuncties zijn, maar de functies zijn nog niet benoemd. Bij de woningen van de gezaghebber en de bestuurders op Bonaire zijn wel woningscans uitgevoerd en er zijn extra camera's geplaatst voor toezicht. Wat deze gesprekspartner betreft moet dit ‘worden uitgebreid voor anderen in cruciale functies. Bewustwording en adviezen zijn altijd goed.’

Vrijwel alle gesprekspartners hebben aangegeven zich persoonlijk niet onveilig te voelen. Er is echter ook opgemerkt dat het wellicht niet helemaal bij de cultuur op de eilanden past om daar open over te zijn. Wel gaven sommigen te kennen dat meer aandacht voor beveiliging verstandig zou zijn. Het gebrek aan beveiliging van de kantoorpanden en de terreinen van de openbare lichamen wordt echter als een groter probleem gezien dan het gebrek aan beveiliging van woningen. Op alle eilanden is het vrij eenvoudig om de kantoren van de openbare lichamen binnen te komen en het gebeurt ook wel eens dat verwarde personen naar binnen dringen. Dit probleem werd het sterkst gevoeld op Sint Eustatius waar de diensten van het openbaar lichaam verspreid zijn over een flink aantal, sterk verouderde, panden. Maar ook op Bonaire merkte een gesprekspartner op ‘dat de parkeerplaats voor het OLB wat veiliger mag worden gemaakt, want daar zitten mensen soms op je te wachten.’

Over de gehele linie lijkt het erop dat het veiliger maken van woningen nog niet een diepgevoelde behoefte is van de bestuurders. Sterker nog, sommige gesprekspartners in Saba merkten op dat mensen op Saba nog graag de deur laten openstaan en zich niet willen laten leven door veiligheidsmaatregelen. Of project B heel relevant is voor Caribisch Nederland is de vraag, maar zoals diverse gesprekspartners te kennen gaven: extra aandacht voor beveiliging is altijd goed. Het project is zeker uitvoerbaar, maar ook hier kan het handig zijn dat er kennis is over de Caribische context. In ieder geval is de kennis die nodig is voor het afnemen van woningscans in de regio ook voorhanden. Misschien kan het RIEC CN hierin iets betekenen. Tot slot zou het goed zijn te onderzoeken of verbetering in de beveiliging van de kantoren ook past binnen de scope van project B.

C. Ondersteuning na incident bij decentrale politieke ambtsdragers

Volgens het programmaplan hebben decentrale politieke ambtsdragers een grote behoefte aan ondersteuning na een incident, maar is slechts een minderheid van hen bekend met de voorzieningen voor opvang en ondersteuning van het Netwerk Weerbaar Bestuur en het Ondersteuningsteam Weerbaar Bestuur. Met project C *Ondersteuning na incident bij decentrale politieke ambtsdragers* wordt gehoopt bij te dragen aan het snel en adequaat handelen na een incident, zowel wat betreft het doen van een melding of aangifte als het geven van een reactie aan de dader of het bieden van persoonlijke ondersteuning. Naast het ondersteunen van slachtoffers door het Ondersteuningsteam worden trainingen geboden aan vertrouwenspersonen en *peers*, om hen goed toe te rusten om decentrale ambtsdragers te ondersteunen. Dit project wil BZK ook aanbieden aan Caribisch Nederland.

De aandacht voor integriteit binnen overheidsdiensten in Caribisch Nederland is de afgelopen jaren toegenomen, zo blijkt uit de analyse van de bestuurlijke weerbaarheid. RCN is daar het verst mee, maar ook daar is nog een weg te gaan. Aan extra training voor vertrouwenspersonen is dringend behoefte. Tevens werd duidelijk, is dat op alle eilanden nog weinig is geregeld op het terrein van slachtofferzorg of bedrijfsopvang. Nazorg wordt nauwelijks geboden. Een van de gesprekspartners constateerde dat medewerkers 'zich verloren voelen na incidenten. Inzet van coaches zou goed zijn'. Een belangrijk punt hierbij is dat er voor de dader vaak geen consequenties zijn. Een gesprekspartner zei hierover *'things end up fading away and are not being addressed'*. Hierdoor voelen slachtoffers zich niet gesteund en niet beschermd. Het gebrek aan rechtsbescherming voor ambtenaren maakt de positie van de ambtenaar kwetsbaar en dat wordt ook zo gevoeld.

De verschillende onderdelen van het project C zijn allemaal relevant voor Caribisch Nederland en niet alleen voor politieke ambtsdragers. Het gebrek aan slachtofferzorg, bedrijfsopvang of andere vormen van nazorg is diverse malen genoemd in de gesprekken. Ook hier geldt dat mensen in Caribisch Nederland graag bij iemand binnen willen kunnen lopen voor een laagdrempelig gesprek in de eigen taal. Hoewel er steeds meer activiteiten online plaatsvinden, is face-to-face contact nog altijd belangrijk op de eilanden. Daar tegenover staat dat de extreme kleinschaligheid ervoor zorgt dat melders toch niet zo makkelijk bij iemand binnenlopen. Er is weinig vertrouwen dat zorgvuldig met meldingen wordt omgegaan. Het gaat niet zozeer om een gebrek aan vertrouwen in vertrouwenspersonen, maar om een gebrek aan vertrouwen in de leiding. Medewerkers geloven niet dat de melding verandering teweeg zal brengen of verwachten dat de melder negatieve consequenties

zal ondervinden van de melding. Daarnaast weten medewerkers niet goed wat vertrouwenspersonen voor hen kunnen betekenen.

Hoewel de onderdelen van project C wel relevant zijn, is het de vraag of ze allemaal uitvoerbaar zijn. Ook hier geldt dat de gesprekspartners het belangrijk vinden dat opvang geboden wordt door iemand die de context snapt. 'Anders heb je er niet zoveel aan', aldus een van de gesprekspartners. Inzet van een ondersteuningsteam vanuit Europees Nederland wordt niet als een passende oplossing gezien. Het zou volgens een van de gesprekspartners beter passen om lokale mensen te laten ondersteunen die lokaal zijn opgeleid. Hierboven kwamen een paar behoeften aan de orde waar project C niet direct in voorziet zoals slachtofferzorg of verbetering van de rechtsbescherming van ambtenaren, maar deze behoefte zijn wel relevant voor de ondersteuning na incidenten.

D. Inzicht en signalering kwetsbare processen

In het programmaplan Weerbaar Bestuur wordt opgemerkt dat gemeentelijke processen – zowel interne processen als dienstverleningsprocessen – kwetsbaar zijn voor ondermijning en oneigenlijke druk. Gemeenten bieden diensten en producten aan, zoals horecavergunningen, gokvergunningen en grondtransacties, die door malafide ondernemers en criminelen misbruikt kunnen worden, waarmee het risico ontstaat dat de gemeente hen onbewust faciliteert. Gedeeld inzicht in kwetsbare processen en het tegengaan van kwetsbaarheid is versnipperd of ontbreekt, terwijl dit de weerbaarheid van gemeenten kan vergroten. Dit is de achtergrond van project D *Inzicht en signalering kwetsbare processen*. BZK wil Caribisch Nederland de mogelijkheid bieden om deel te nemen aan een onderzoek naar inzicht in en signalering van kwetsbare processen, gevolgd door ondersteuning bij het opvolgen van de aanbevelingen en ter beschikking stellen van een 'gereedschapskist' met instrumenten, handelingsperspectieven en voorbeelden. Bij dit project gaat het om het versterken van de weerbaarheid van de ambtelijke organisatie.

Hoewel sprake is van progressie, is de administratieve organisatie en interne controle in Caribisch Nederland vaak onvoldoende op orde, zo liet de analyse van de bestuurlijke weerbaarheid zien. Besluitvormingsprocessen en documentenstromen zijn mede daardoor vaak niet transparant en beheersmaatregelen en *checks and balances* ontbreken soms. Op Bonaire heeft het OLB al een aantal risico analyses laten uitvoeren, maar er is zeker behoefte aan meer inzicht, ook op Saba en Sint Eustatius. Tevens is er behoefte om duidelijk te kunnen aangeven welke functies kwetsbaar zijn. Er zouden 'te veel cruciale functies worden bezet door medewerkers met weinig opleiding'. 'Je ziet hier ook al gauw belangenverstrengeling en soms hebben mensen meerdere – onverenigbare – petten op', volgens een van de gesprekspartners. Dit wordt ook wel het 'dubbele petten' probleem genoemd. En er zijn nog wel meer problemen waarmee Caribisch Nederland kampt. Te denken valt aan concentratie van bevoegdheden en kennis bij een beperkt aantal medewerkers, gebrek aan nieuwe instroom en rolatie van medewerkers en overlap van privébelangen en zakelijke belangen als gevolg van nevenwerkzaamheden van bestuurders en ambtenaren.

Een van de gesprekspartners merkte op dat er 'wel naar kwetsbare processen gekeken wordt, maar dat er eigenlijk een revitaliseringsplan moet komen. Probleem is wel dat niet iedereen op herstructurering van processen zit te wachten. En er is te weinig capaciteit om daadwerkelijk iets met aanbevelingen te kunnen doen.' Dat laatste komt feitelijk dicht bij de kern van de behoefte in

Caribisch Nederland op dit terrein. Inzicht in kwetsbare processen is belangrijk, maar er is meer behoefte aan ondersteuning bij de implementatie van de verbetervoorstellen. De meeste organisaties moeten met weinig mensen veel verschillende taken verrichten. De uitvoeringskracht van organisaties is beperkt.

Hoewel de meeste gesprekspartners weten welke diensten, processen en functies kwetsbaar zijn en er in Bonaire al risico analyses zijn gemaakt die de vinger uitstekend op de zere plek leggen, is project D relevant voor Caribisch Nederland. Waar het echter vooral aan schort is de implementatie van de aanbevelingen. Hoe kun je de kwetsbaarheid in de praktijk verminderen? Welke maatregelen zijn haalbaar? Ook hier geldt dat kennis van de context belangrijk is. Project D is uitvoerbaar, op voorwaarde dat wordt samengewerkt met partijen met deze kennis en dat er *hands-on* ondersteuning wordt geboden.

E. (Verkenning) landelijk steunpunt bij complexe juridische procedures

De achtergrond van project E (*Verkenning*) landelijk steunpunt bij complexe juridische procedures is dat in Europees Nederland op allerlei manieren wordt getracht om invloed uit te oefenen op het bestuur, ook door het intimideren van overheidsmedewerkers en politieke ambtsdragers door gebruik van wettelijke middelen en juridische procedures. In het programmaplan wordt gesteld dat sommige criminelen en malafide ondernemers het zich kunnen veroorloven om hiervoor dure juridische kennis in te schakelen en dit lang kunnen volhouden. Volgens het programma bestaat het risico dat met name kleinere gemeenten afzien van het nemen van stappen vanwege mogelijke kosten en angst voor represailles of omdat ze niet over voldoende specialistische kennis of capaciteit beschikken. Vanuit het programma Weerbaar Bestuur worden verkend wat behoeften en knelpunten op dit terrein zijn en of de oprichting van een steunpunt bij complexe juridische procedures een passende oplossing is.

Intimidatie door het aanspannen van complexe juridisch procedures wordt in Caribisch Nederland (nog) niet op grote schaal herkend. Wel wordt bedreigd met juridische procedures maar het gebeurt nooit, aldus een van de gesprekspartners. Een andere gesprekspartner gaf aan dat soms wordt gekozen om bijvoorbeeld een vergunning maar af te geven, om procedures te voorkomen. Dat het nog niet als zodanig wordt herkend, wil niet zeggen dat het niet voorkomt. Er zijn wel tekenen die deze richting op wijzen. Zo vertelde een van de gesprekspartners over een incident waarin er druk op hem gezet werd om hem iets te laten doen dat hij als ambtenaar zou moeten nalaten. Uiteindelijk is de zaak bij de Ombudsman terechtgekomen en die heeft hem in het gelijk gesteld. 'Dit soort situaties kunnen intimiderend zijn als een ambtenaar niet goed weet wat zijn taak en rol is', aldus deze gesprekspartner. Hij geeft aan dat er een anoniem meldpunt moeten komen.

Op Bonaire zouden veel procedures lopen, maar dit wordt door de gesprekspartners ook geweten aan het feit dat het OLB 'steken laat vallen'. Vraagstukken worden steeds complexer en het aantal juridische procedures neemt toe, geeft een van de gesprekspartners te kennen. Volgens hem is het ook te wijten aan een gebrek aan capaciteit en het feit dat het lastig is om mensen te vinden die over de vereiste competenties beschikken', aldus deze gesprekspartner. Een ander geeft aan dat 'juridische procedures worden ingezet door jongens die geld hebben en burgers die bijdehand zijn. Ze klagen en protesteren en doen WOB-verzoeken. Het zijn *diehards*. De Bonairiaanse mentaliteit is nog dat het wel vanzelf ophoudt. Maar dat is niet zo.'

De angst bestaat dat lokale organisaties er niet tegenop kunnen. Lokaal aanwezige juridische kennis is beperkt en er is onvoldoende capaciteit. Juristen worden hier opgeslokt, vertelde een van de gesprekspartners. Daarnaast is geconstateerd dat er ook op dit vlak een taalprobleem speelt. Er zijn veel mensen in dienst die nauwelijks Nederlands spreken. Volgens een andere gesprekspartner moeten medewerkers ook 'leren om hun handhavingsbesluit goed te onderbouwen. De Europese Nederlander, maar die niet alleen, gaat niet akkoord met alleen een besluit. Er moet een goede argumentatie bij zitten'. Trainingen gericht op het op schriftstellen van besluiten zouden wenselijk zijn, aldus deze gesprekspartner.

Op het eerste oog lijkt project E wat minder relevant voor Caribisch Nederland omdat het volgens een deel van de gesprekspartners nog niet vaak lijkt voor te komen dat juridische procedures door burgers of bedrijven worden ingezet als middel om te intimideren. Volgens andere gesprekspartners komt het wel degelijk voor. Er is in ieder geval een gebrek aan juridische kennis binnen organisaties en er spelen taalproblemen. Nederlands is de rechtstaal, maar dat is niet de eerste taal van de meeste inwoners van de eilanden. De conclusie is dat juridische ondersteuning wel relevant is voor Caribisch Nederland, maar dat het ook gaat om kennis die nodig is om juist wel te procederen en niet bij voorbaat al af te zien van procedures uit angst dat de rechtsgang niet succesvol zal zijn.

F. Verhogen meldingsbereidheid en registratie organisatiebreed

Gebleken is dat het aantal incidenten van agressie in Europees Nederland in werkelijkheid fors hoger ligt dan het aantal meldingen en dat de bereidheid om te melden afneemt, aldus het programmaplan Weerbaar Bestuur. Dit wordt geweten aan verschillende redenen: er is geen norm gesteld, de norm is niet bekend, ambtenaren durven niet te melden of hebben niet het idee dat er met hun melding of aangifte iets wordt gedaan. Een ander punt is dat registratie in Europees Nederland niet of versnipperd plaatsvindt waardoor het zicht op de aard en de omvang van agressie en andere incidenten beperkt is. Volgens het programmaplan komt dit onder andere door het ontbreken van een veilig werkklimaat, het ontbreken van afdoende instrumentarium en een collectieve norm en door het onvoldoende bespreekbaar maken van het onderwerp. Wat de collectieve norm betreft, wordt gesteld dat het neerzetten van een dergelijke norm een belangrijke eerste stap is om een veilige werkomgeving te definiëren. Als er wel gemeld is, moet gezorgd worden voor opvolging. De vraag is of deze omstandigheden zich ook voordoen in Caribisch Nederland. Als daar behoefte aan is, wil BZK de volgende onderdelen van project F *Verhogen meldingsbereidheid en registratie organisatiebreed* aanbieden aan Caribisch Nederland:

- Deelnemen aan een onderzoek om inzicht te geven in de meldingsbereidheid van politieke ambtsdragers;
- Verspreiden van een collectieve norm om de meldingsbereidheid na een incident te verhogen;
- Verhogen van de opvolging na een melding of aangifte.

Uit de analyse van de bestuurlijke weerbaarheid blijkt dat melden wordt gezien als risicovol en in de praktijk laat dat soms ook zijn. Een van de gesprekspartners merkte op dat medewerkers denken dat 'hun kop rolt' als ze melden. Het is niet zo dat men niet wil melden, er is vooral sprake van angst. 'Als je de meldingsbereidheid wilt verhogen dan moeten er eerst een aantal randvoorwaarden zijn

vervuld: aanspreken wanneer het moet, doorpakken wanneer het nodig is, en de kop van de melder mag niet rollen. Dat is ondermijnd voor de organisatie. Nu zeggen leidinggevenden nog: ze kunnen rechtstreeks melden bij mij. Maar dat duidt op onvolwassenheid en een gebrek professionaliteit', zo geeft een van de gesprekspartners aan.

Of het zinvol is een collectieve norm neer te zetten, is hierboven al aan de orde gekomen. De norm 'melden hoort' lijkt nog niet haalbaar, maar een collectieve norm die aangepast is aan de situatie zou wel kunnen helpen, volgens verschillende gesprekspartners. Ondersteuning bij het verhogen van de opvolging na een melding of aangifte is wenselijk. Uit de analyse van de bestuurlijke weerbaarheid blijkt dat het daar vaak aan schort of er wordt opvolging gegeven op een wijze die schadelijk is voor de melder.

Het laatste project, project F, is grotendeels relevant voor Caribisch Nederland. Het onderdeel 'deelname aan een onderzoek naar meldingsbereidheid' lijkt voor nu nog niet heel relevant. De noodzaak om te melden wordt onderkend, maar de meldingsbereidheid is (vooralsnog) beperkt. Dat is bekend en de redenen hiervoor zijn ook bekend. Er is weinig vertrouwen dat er iets met de melding gebeurt en er bestaat angst voor negatieve consequenties. Iedereen kent wel voorbeelden waarin de melder of het slachtoffer schade hebben opgelopen van hun melding.

Belangrijker lijkt het om te ondersteunen bij het creëren van de randvoorwaarden waaronder ambtsdragers kwesties bespreekbaar kunnen maken en melden. Verhogen van de bekendheid met vertrouwenspersonen en meldprocedures en zorgen voor opvolging na een melding of aangifte zijn voorbeelden van belangrijke randvoorwaarden. Dit vereist een stevige basis en een veilige cultuur binnen organisaties. Een dergelijke verandering vergt een lange adem en vraagt van leidinggevende dat zij zich bewust zijn van hun centrale rol daarin. Het is de vraag hoe uitvoerbaar dit traject is als niet eerst aan de basis wordt gewerkt. Het verhogen of verbeteren van de registratie van incidenten en meldingen lijkt wel uitvoerbaar en daar valt op korte termijn winst mee te boeken. Sommige organisaties of functionarissen registreren wel, maar deze informatie wordt nog niet bij elkaar gebracht waardoor inzicht en overzicht in wat er gebeurt in Caribisch Nederland ontbreekt. Wellicht zijn er in Europees Nederland op dit terrein best practices ontwikkeld of informatiesystemen bedacht die ook voor Caribisch Nederland nuttig zijn.

6. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

De conclusies en aanbevelingen die volgen uit de beantwoording van de onderzoeksvragen zijn hieronder kort samengevat.

Deel 1) Aard en omvang

a. Wat is er bekend over de aard en omvang van de verschijnselen en gedragingen die de bestuurlijke weerbaarheid van de openbare lichamen en de veiligheid van haar politieke ambtsdragers en ambtenaren aantasten?

Dat politieke ambtsdragers en ambtenaren in Caribisch Nederland met enige regelmaat worden geconfronteerd met agressie en intimidatie in de uitvoering van hun functie is onomstotelijk vastgesteld in dit onderzoek. De ernst en frequentie verschilt per functie. Opvallend is de grote variatie aan actoren en aanleidingen. Het gaat om individuele en groepen burgers die boos zijn en zich gefrustreerd voelen omdat zij ontevreden zijn over de dienstverlening van de bestuurlijke- of ambtelijke organisatie en zich miskend en niet met respect behandeld voelen. Het gaat ook om personen met psychosociale problemen die het vaak ontbreekt aan de juiste zorg. Een andere groep bestaat uit familieleden en vrienden uit de eigen kring van de bestuurder en de ambtenaar die buiten werktijd de ambtsdrager (onheus) benadert wat als storend en intimiderend wordt ervaren. Daarnaast zijn er op Bonaire signalen van criminele ondermijning geconstateerd waaraan ambtsdragers worden blootgesteld. Tot slot blijken de contacten tussen bestuurders en ambtenaren uit het Nederlandse en het Caribische deel van het Koninkrijk soms als agressief, intimiderend en discriminerend te worden ervaren.

Vermoed wordt dat veel tegenspraak, agressie en intimidatie kan worden voorkomen als de overheid transparanter zou communiceren. Deze ontwikkeling heeft al wel voor een deel plaatsgevonden bij RCN, maar nog onvoldoende bij de eilandsdiensten. Daarnaast zouden op alle eilanden van Caribisch Nederland problemen kunnen worden voorkomen door het toegankelijk maken van een bepaald aanbod van psychosociale hulp. De contacten en de samenwerking tussen bestuurders en ambtenaren binnen het Koninkrijk kan worden bevorderd door bewustwording van de eigen referentiekaders, vooroordelen en manieren van omgang. Andere aanbevelingen die tot reductie van agressie, intimidatie en criminele ondermijning kunnen leiden komen in de samenvattende beantwoording van de vervolgvragen aan bod.

b. Welke maatregelen nemen de openbare lichamen om de weerbaarheid van haar organisaties, politieke ambtsdragers en ambtenaren te bevorderen?

In Caribisch Nederland is door de Rijksdienst Caribisch Nederland en de openbare lichamen recent veel aandacht geschonken aan het bevorderen van de weerbaarheid van haar organisaties, politieke ambtsdragers en ambtenaren. Er is op verschillende fronten gewerkt aan organisatieverbetering en tegelijkertijd is kennis en ervaring met integriteit opgedaan. Procedures en processen zijn versterkt, integriteitsbeleid is ontwikkeld en er zijn trainingen voor ambtenaren verzorgd om hun integriteitsbewustzijn te vergroten. Belangrijke voorbeelden zijn de permanente aandacht voor

integriteit vanuit RCN, het integriteitsprogramma Betrouwbaar Openbaar Bestuur Bonaire, het Bureau Integriteit te Bonaire, de mandaatregeling, de onderzoeken naar integriteitsschendingen, de aanstelling van vertrouwenspersonen, het beleid en de aandacht voor de onderwerpen integriteit en veiligheid op Sint Eustatius en Saba. Echter, van een voldoende werkend integriteitssysteem is op geen van de drie eilanden sprake; uitvoering en handhaving staan nog in de kinderschoenen.

Nu het pionierswerk is verricht en enige ervaring is opgedaan met het bouwen aan een integriteitssysteem, komt het aan op consistentie en continuïteit en een verdere professionalisering. Dit kan door met permanente aandacht zowel aan de *hard controls* als aan de *soft controls* te werken. Met *hard controls* wordt hier bedoeld op het op orde hebben van wetgeving die cruciaal is voor integriteit, het zorgen voor functiescheiding en roulatie, het aanbrenge van meer transparantie in de procedures en besluitvormingsprocessen, het opstellen van formele procedures voor het omgaan met meldingen en het uitvoeren van disciplinair onderzoek, het hebben van een (toegankelijke) gedragscode, het aanstellen van vertrouwenspersonen en het bieden van rechtsbescherming voor melders. *Soft controls* verwijzen naar het verbeteren van de communicatie met de burger, het verhogen van het integriteitsbewustzijn zoals het mensen meer bewust maken van hun eigen gedrag, het werken aan ambtelijke en politieke sensitiviteit en het bespreekbaar maken van integriteitsdilemma's. Dit vraagt om structureel toereikende budgetten en continue sturing en aandacht.

Deel 2) Behoeft inventarisatie

c. Is er onder de openbare lichamen en lokale bestuurders behoefte om de weerbaarheid van het bestuur en de organisatie tegen ondermijning en andere ongewenste invloeden te verhogen?

Er is behoefte onder de openbare lichamen en lokale bestuurders om de weerbaarheid van het bestuur en de organisatie te vergroten, maar het probleembewustzijn is nog niet bij alle gesprekspartners in dezelfde mate aanwezig. Met agressie van burgers, overlast van verwarde personen en allerlei andere vormen van ongewenste beïnvloeding zijn alle gesprekspartners bekend. Dit geldt echter niet voor ondermijning door criminele organisaties of malafide ondernemers of ze zijn er wel mee bekend, maar kwalificeren het niet als grensoverschrijdend gedrag. Dit pleit ervoor om met voorrang te starten met bewustwordingscampagnes van wat ongewenst gedrag is en wat ondermijning inhoudt. Ook is het van belang dat zowel ambtenaren als burgers bewust worden gemaakt van hen eigen gedrag en wat daar de consequenties van zijn voor anderen. Bij veel organisaties zijn al plannen voor dergelijke activiteiten waaronder campagnes, mensen en middelen ontbreken echter. Het verdient aanbeveling om deze plannen te versterken.

d. Is er steun voor en behoefte aan ondersteuning vanuit het landelijk programma Weerbaar Bestuur?

Er is steun voor en behoefte aan ondersteuning vanuit het landelijk programma Weerbaar Bestuur. Gezien de kleinschaligheid en het belang van herkenning en erkenning lijkt het echter minder raadzaam om vanuit Europees Nederland allerlei nieuwe initiatieven in Caribisch Nederland te ontplooien. Het is mogelijk zinvoller om waar mogelijk aan te sluiten bij bestaande initiatieven in Caribisch Nederland dan kennis en instrumenten vanuit Europees Nederland in te zetten. Los daarvan is het belangrijk activiteiten te coördineren en de eilanden niet te overspoelen met allerlei

onderzoeken en projecten om te vermijden dat de kleine eilanden van alle kanten bestookt worden met allemaal goed bedoelde initiatieven over vergelijkbare onderwerpen. Het zijn steeds dezelfde medewerkers die alle onderzoekers en delegaties moeten ontvangen en die tijd kan niet worden besteed aan het op orde krijgen van de basis. Het absorptievermogen van de eilanden is beperkt.

e. Op welke wijze sluiten de zes lopende projecten van het programma Weerbaar Bestuur aan op de behoeften in Caribisch Nederland?

Sommige onderdelen van de projecten sluiten goed aan op behoeften in Caribisch Nederland, zoals het verhogen van bewustwording, ondersteuning na incidenten of het verkrijgen van inzicht in kwetsbare processen. De vraag of een project echt aansluit, hangt in grote mate af van de wijze waarop de ondersteuning wordt geboden. Maatwerk is nodig. Te denken valt hierbij aan de introductie van een collectieve norm. De collectieve norm 'melden hoort' die in Europees Nederland is ontwikkeld, sluit niet aan op de behoefte in Caribisch Nederland. Aanbevolen wordt in dit soort gevallen te zoeken naar alternatieven die beter passen. In het geval van de collectieve norm kan bijvoorbeeld worden gezocht naar een minder hoogdrempelige collectieve norm die wel aansluit en openheid bevordert.

f. Aan welke behoeften in Caribisch Nederland op het gebied van het bevorderen van de weerbaarheid van het bestuur wordt niet tegemoetgekomen met het programma?

Bij organisaties in Caribisch Nederland leven diverse behoeften waarin de projecten van het programma niet direct voorzien. Enerzijds hebben die behoeften te maken met het op orde krijgen van de basis die nodig is om bestuurders, ambtelijke organisaties en hun medewerkers weerbaarder te maken. Hierbij gaat het onder meer aan ondersteuning bij het op orde krijgen van de basisprocessen Administratieve Organisatie en Interne Controle. Anderzijds gaat het om behoeften die te maken hebben met rolduidelijkheid en de omgang met de burger. Wat is je taak als ambtenaar of bestuurder en hoe begrenst je de burger terwijl je tegelijkertijd oog hebt voor de belangen? Hoewel de projecten niet aan deze behoeften tegemoet lijken te komen, wordt aanbevolen te onderzoeken of het mogelijk is om onderdelen van de projecten aan te passen op deze behoeften of om te onderzoeken of op andere wijze kan worden voorzien in deze behoeften.

g. Kan bovenlokale ondersteuning worden georganiseerd zonder dat teruggevallen kan worden op een provincie of andere regionale bestuurslaag?

Voor de beantwoording van de vraag of het mogelijk is om bovenlokale ondersteuning te organiseren, is onderscheid gemaakt tussen ondersteuning bij het vergroten van de weerbaarheid tegen ondermijning en ondersteuning in het kader van de opzet en uitbouw van het integriteitsbeleid. Voor het vergroten van de weerbaarheid tegen ondermijning wordt aanbevolen aansluiting te zoeken bij het recent opgerichte *Regionale Informatie en Expertise Centrum Caribisch Nederland* (RIEC CN). Diverse onderdelen van de projecten behoren tot het takenpakket van het RIEC CN. Voor ondersteuning bij het integriteitsbeleid wordt aanbevolen om aan te sluiten bij RCN. Deze organisatie heeft al veel ontwikkeld op het terrein van het integriteitsbeleid en kennis en ervaring opgedaan. In de Caribisch regio kan ook aansluiting wordt gezocht bij het *Bureau Integriteit Aruba* en de *Integrity*

Chamber van Sint Maarten. Tot slot valt te overwegen om samen te werken met de *Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG)* en *het Huis voor Klokkeluiders*.

h. Welke projecten van het programma Weerbaar Bestuur kunnen relevant en uitvoerbaar zijn voor Caribisch Nederland?

Zoals de tabel hieronder laat zien zijn de meeste projecten van het programma relevant voor Caribisch Nederland. Soms is het ene onderdeel van een project relevanter dan het andere onderdeel. Bij project D bijvoorbeeld is er meer behoefte aan ondersteuning bij de implementatie van aanbevelingen uit al uitgevoerde risico analyses dan aan meer risico analyses. Het komt ook voor dat de behoefte van Caribisch Nederland er net iets anders uitziet dan wat het project biedt. Te denken valt aan het veiliger maken van kantoorpanden in plaats van woningen. Hierbij wordt aanbevolen om voor Caribisch Nederland maatwerk te leveren.

De vraag of de projecten uitvoerbaar zijn, is wat minder eenvoudig te beantwoorden. In principe zijn alle projecten uitvoerbaar maar daar komt in sommige gevallen wel een ‘maar’ bij die hierboven al aan de orde kwam: kennis van de Caribische context en de taal is bij de uitvoering van de projecten essentieel. Dit speelt niet bij alle projecten in dezelfde mate, maar als het gaat om bewustwording, ondersteuning na incidenten en het verhogen van de meldingsbereidheid is dergelijke kennis onontbeerlijk. Om dit probleem te ondervangen, is het aan te bevelen samen te werken met lokale partners of lokale organisaties in te huren voor de uitvoering.

Relevantie en uitvoerbaarheid van de projecten van het Programma Weerbaar Bestuur		
Project	Relevant	Uitvoerbaar
A Verhogen bewustwording, voorbereiding en signalering politieke ambtsdragers	ja	ja, maar..
B Veiliger maken van woningen van decentrale bestuurders	Deels	Ja
C Ondersteuning na incident bij decentrale politieke ambtsdragers	Ja	Ja, maar..
D Inzicht en signalering kwetsbare processen	Ja	Ja, maar..
E (Verkenning) landelijk steunpunt bij complexe juridische procedures	Ja	Ja
F Verhogen meldingsbereidheid en registratie organisatiebreed	Deels	Ja, maar..

Tot slot

In de kleine samenlevingen in Caribisch Nederland kan de aantasting van de bestuurlijke weerbaarheid al snel ontwrichtend werken. Het is dan ook terecht dat dit onderwerp vanuit BZK aandacht krijgt. De inspanningen die in dit onderzoek zijn geleverd door de contactpersonen en gesprekspartners in Caribisch Nederland hebben geleid tot een beeld van de huidige situatie en de behoeften die bij de openbare lichamen leven om weerbaarder te worden tegen agressie, intimidatie en criminele ondermijning. De bestuurders en ambtenaren hebben hun steun en betrokkenheid uitgesproken voor de inzet van acties vanuit het programma Weerbaar Bestuur. Waar het nu nog op aan komt, is de uitvoering.

Het is essentieel om bij de uitvoering van de projecten vertegenwoordigers van de openbare lichamen te betrekken, wellicht door 'portefeuillehouders bestuurlijke weerbaarheid' te benoemen. Gebleken is dat alle openbare lichamen beschikken over eigen kennis, ervaring en instrumenten en ze kunnen ook veel van elkaar leren. Bovendien zorgt dit voor draagvlak en betrokkenheid. Samen met RCN, het RIEC CN en het programma Weerbaar Bestuur kan dan op structurele wijze worden gewerkt aan het op orde brengen van de fundamenteën van een integriteitssysteem binnen de openbare lichamen.

Bibliografie

- AIV. (2020). Veiligheid en rechtsorde in het Caribisch gebied. Noodzakelijke stappen voor een toekomstbestendig Koninkrijksverband. Den Haag: Adviesraad Internationale Vraagstukken.
- BC en BZK. (2018, 11 14). *Bestuursakkoord Bonaire 2018 - 2020*. Opgehaald van Rijksoverheid.nl: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/11/14/bestuursakkoord-bonaire-2018-2022>
- College voor de Rechten van de Mens. (2016a). *Armoede, sociale uitsluiting en mensenrechten*. Utrecht: College voor de Rechten van de Mens.
- College voor de Rechten van de Mens. (2016b). *Naar een mensenrechtelijk aanvaardbaar voorzieningenniveau voor Caribisch Nederland*. College voor de Rechten van de Mens.
- Commissie Spies. (2015). *Vijf jaar verbonden: Bonaire, Sint Eustatius, Saba en Europees Nederland*. Den Haag.
- Commissie van Wijzen. (2018). *Nabijheid of distantie; een wereld van verschil*. Wassenaar en Santa Cruz.
- De Waard, J. (2020). *Preventieve en bestuurlijke aanpak van georganiseerde criminaliteit in Nederland: Een multidimensionale aanpak*. Den Haag: Ministerie van Justitie & Veiligheid, DGRR.
- Denters, E., Donner, J., Popma, M., & Van Spijk, J. (2006). *De relatie tussen goed overheidsbestuur en sociaal-economische ontwikkeling in het Caribisch gebied*. Amsterdam: Amsterdam Institute for International Development (AIID).
- Ellis, R. E. (2018). *Transnational Organized Crime in Latin America and the Caribbean: From Evolving Threats and Responses to Integrated, Adaptive Solutions*. Lanham: Lexington Books.
- Ezinga, M., Drost, L., Odekerken, M., Boutellier, H., & Schilder, J. (2019). *Het bestuurlijk instrumentarium voor een weerbaar bestuur. Een inventarisatie van de bruikbaarheid en effectiviteit van bestuursrechtelijke maatregelen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- George, C. (2015). *E bèdat di Boneiru. De waarheid van Bonaire*. Kralendijk, Bonaire: Nectar publishing.
- I&O Research, Bureau BING i.o.v. ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2020). *Monitor Integriteit en Veiligheid 2022*. Amsterdam: I&O Research.
- InSight Crime. (2020). *Latin America Organized Crime Study for the Kingdom of the Netherlands*. Medellin, Colombia: InSight Crime.
- Lam, J., & Van der Wal, R. K. (2018). *Sluipend gif. Een onderzoek naar ondermijnende criminaliteit*. Den Haag: Boom criminologie.
- LIEC. (2019). *Landelijk beeld van ondermijnende criminaliteit*. Den Haag: Landelijk Informatie en Expertise Centrum.
- Minister van Justitie en Veiligheid. (2020). *Uitwerking breed offensief tegen georganiseerde ondermijnende criminaliteit*. Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid.

- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties in samenwerking met het Netwerk Weerbaar Bestuur. (2022). *Programmplan Weerbaar Bestuur*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie. (2016). *Verdere ontwikkeling van de veiligheids- en justitieketen in Caribisch Nederland*. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Mooij, A., Tijssens, I., & Van der Mark, J. (2013). *Veiligheidsbeeld BES-eilanden 2013*. Zoetermeer: DLIO.
- Nauta, O. (2007). *Checks-and-balances in Caribische bestuurssystemen. Een evaluatie van Aruba, de Nederlandse Antillen, Barbados, Anguilla en Saint Martin*. Amsterdam: Nauta & Van Gennip. Onderzoek en advies.
- Nauta, O. (2015). *Vijf jaar Caribisch Nederland. Werking van de nieuwe bestuurlijke structuur*. Amsterdam: DSP-groep.
- Pommer, E., & Bijl, R. (2015). *Vijf jaar Caribisch Nederland. Gevolgen voor de bevolking*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pro-facto. (2017). *Criminele beïnvloeding van het lokale openbaar bestuur*. Den Haag: WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Raad voor de rechtshandhaving. (2015). *Infrastruur corruptiebestrijding op Bonaire, Sint Eustatius en Saba*. Inspectieonderzoek van de Raad voor de rechtshandhaving. Kralendijk, Bonaire: Raad voor de rechtshandhaving.
- Raad voor de rechtshandhaving. (2022). *Opvolging aanbevelingen corruptiebestrijding op Bonaire, Sint Eustatius en Saba*. Inspectieonderzoek van de Raad voor de rechtshandhaving. Bonaire: Raad voor de rechtshandhaving.
- Salet, R. (2019). Verborgene strijd in het veiligheidsdomein: over samenwerking tussen politie en gemeente bij de bestuurlijke aanpak van overlast en criminaliteit. *Tijdschrift voor Veiligheid*(1).
- Schotborgh-van de Ven, P. (2019). *De wortels van publieke fraude en corruptie in het Caribisch deel van het Koninkrijk*. Amsterdam: VU.
- Smits, J., & Struiksma, N. (2016). *Bestuurlijke aanpak van georganiseerde criminaliteit*. Den Haag: WODC.
- Spapens, A. (2019). Bestuurlijke aanpak van ondermijning: ervaringen in Nederland en het buitenland. *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht & Handhaving*(2).
- Straatmeijer, J. (2018). *Onderzoek naar een ijkpunt voor het sociaal minimum in Caribisch Nederland*. Amsterdam: Regioplan.
- Transparencia Venezuela. (2020). *Organised Crime and Corruption in Venezuela*. Caracas: Transparencia Venezuela.
- UNODC. (2010). *The Threat of Transnational Organized Crime*. Vienna: United Nations Office On Drugs and Crime.
- UN-OHRLS. (2011). *Small Island Developing States. Small Island Big(ger) Stakes*. New York: United Nations.

- Van Bennekom, T. (2012). *De tragiek van Bonaire. Nederlands onvermogen op een eiland waar niets is wat het lijkt*. Leersum: Village/VanDorp Educatief.
- Van Bennekom, T. (2018). *Abraham: kroniek van een politieke dynastie*. Leersum: Uitgeverij Village/VanDorp Uitgevers.
- Van der Steen, M., Schram, J., Chin-A-Fat, N., & Scherpenisse, J. (2016). *Ondermijning ondermijnd. Hoe het rijk meer ruimte kan maken voor een (boven)lokale aanpak van georganiseerde ondermijnende criminaliteit*. Den Haag: Nederlandse School voor Openbaar Bestuur .
- Van der Veen, H., & Heuts, L. (2018). *National Risk Assessment Witwassen en Terrorismedinanciering Bonaire Sint Eustatius en Saba*. Den Haag: WODC, Ministerie van Justitie en Veiligheid.
- Van der Zee, S. (2019). *Regionaal Criminaliteitsbeeld. Trends in de Dutch Caribbean 2020 - 2022*. Willemstad.
- Van der Zee, S. (2021). *Update regionaal criminaliteitsbeeld. Trends in de Dutch Caribbean 2022 - 2023*. Willemstad, Curaçao.
- Van der Zee, S., & Hoebé, D. (2019). *Veiligheidsbeeld BES 2018. Een onderzoek naar praktische handvatten om criminaliteit en onveiligheid op Bonaire, Sint Eustatius en Saba aan te pakken*. Oranjestad, Bonaire: Openbaar Ministerie BES.
- Winter, H. e. (2015). *Vijf jaar Caribisch Nederland. De werking van wetgeving*. Groningen: Pro Facto.

Bijlage Lijst met respondenten

Onderstaande overzichten laten per eiland zien wanneer met wie een gesprek is gehouden. Bij sommige gesprekken waren meerdere respondenten aanwezig. In totaal zijn er 33 gesprekken gevoerd met in totaal 44 personen. Een aantal van deze personen heeft persoonlijk te maken gehad met bedreiging, intimidatie en beïnvloeding. Alle personen hebben toestemming gegeven om met hun naam in de lijst met respondenten te worden opgenomen.

In de overzichten zijn de toenmalige functies en organisaties van de gesprekspartners genoemd. Een aantal personen uit onderstaand overzichten heeft inmiddels een andere functie.

SABA					
	Datum	Organisatie	Respondent	Functie	
1	16.12.'22	Bestuurscollege	Gerald Simmons-De Jong	Juridisch bestuursadviseur	Online
2	07.01.'23	Bestuurscollege	Gerald Simmons-De Jong	Juridisch bestuursadviseur	Fysiek
3	09.01.'23	KPCN	Wingrove Baker	Chef basispolitiezorg	Fysiek
4	10.01.'23	Douane	Jose Gomes	Douanier	Fysiek
5	10.01.'23	OLS	Theia-Lune Zijnen	Adviseur openbare orde en crisisbeheersing	Fysiek
6	10.01.'23	OLS	Justin Simmons	Beleidsadviseur	Fysiek
7	11.01.'23	Eilandsraad	Vito Charles Carl Buncamper Akilah Levenstone	Lid Lid Griffier	Fysiek
8	11.01.'23	Bestuurscollege	Jonathon Johnson Henk de Jong	Gezaghebber Wvd Eilandsecretaris	Fysiek
9	11.01.'23	OLS	Brenda Tjipjes	Human resource manager	Fysiek
10	11.01.'23	Bestuurscollege	Gerald Simmons-de Jong	Juridisch bestuursadviseur	Fysiek
11	15.02.'23	OLS	Miguela Gumbs	Vml. Human resource manager	Fysiek

SINT EUSTATIUS					
	Datum	Organisatie	Respondent	Functie	
12	13.12.'22	OLE	Marion Schroen	Wvd, eilandsecretaris	Online
13	12.01.'23	OLE	Marion Schroen Carol Jack	Wvd, eilandsecretaris Directeur sociaal domein	Fysiek

			Monique James Brown Anthony Reid Lisette Bor Angeline Gloudemans Nadine Busby Francisca Gibbs	Bestuursjurist, Rechter commissaris en plv. rechter Unitmanager agricultuur Directeur bedrijfsvoering Coach klantencontact Unitmanager klantencontact Unitmanager internal services	
14	09.01.'23	Bestuurscollege	Derrick Simmons Glenville Schmidt Claudia Toet	Lid Lid Plv. regeringscommissaris	Fysiek
15	12.01.'23	KPCN	Robelto Hodge	Chef basispolitiezorg	Fysiek
16	13.01.'23	Kabinet	Rient Hassell	Kabinetschef	Fysiek
17	13.01.'23	Bestuurscollege	Derrick Simmons	Lid	Fysiek

BONAIRE					
	Datum	Organisatie	Respondent	Functie	
18	21.12.'22	Raad voor de Rechtshandhaving	Barry Bults	Inspecteur	Online
19	22.12.'22	Bestuurscollege	Machteld Klaassen	Kabinetschef	
20	22.12.'22	Rijksrecherche Caribisch Nederland	Ivo Wijnheijmer Christ Ruijs	Rijksrechercheurs Bonaire	Online
21	21.02.'23	Rijksdienst Caribisch Nederland	Jeaninne Wong Dennis Lensink	Integriteitscoördinator Integriteitsmedewerker	Online
22	22.02.'23	Bureau integriteit OLB	Danielle Volmuller-Nijman	Integriteitscoördinator	Online
23	23.02.'23	Openbaar ministerie Caribisch Nederland	Walter Kupers	Hoofdofficier van Justitie	Online
24	23.02.'23	RIEC CN	Olaf van Hees	Kwartiermaker RIEC CN	Online
25	07.03.'23	Bestuurscollege	Hennyson Thielman	Gedeputeerde economie, bedrijfsvoering, communicatie	Fysiek
26	07.03.'23	Zelfstandige	Greetje Kooistra	Externe Vertrouwenspersoon	Fysiek
27	07.03.'23	Bestuurscollege	Jeffrey Levenstone	Medewerker gedeputeerde James Kroon	Fysiek
28	07.03.'23	Financial Intelligence Unit	Junny Lopez	Hoofd	Fysiek

30	08.03.'23	Bestuurscollege	Chris Frans Roxanne Francees	Eiland secretaris Waarnemend secretaris	eiland	Fysiek
31	08.03.'23	Directie Toezicht & Handhaving OLB	Jair Tromp	Directeur		Fysiek
32	08.03.'23	Directeur Bedrijfsvoering & Ondersteuning OLB	Coryse Barendregt	Directeur		Fysiek
33	13.03.'23	Bestuurscollege	Edison Rijna Machteld Klaassen	Gezaghebber Kabinetschef		Online

